

RE: SOURCE

Slutrapport för projekt

Kreativt återbruk och redesign i offentliga kontorsmiljöer

Projektperiod: November 2017 – Juni 2018
Projektnummer: 44308-1
Diarienummer: 2017-002028

Författare:

Staffan Appelgren
Anna Bohlin
Michael Helander
Michaela Holmdahl
Karin Kindblom
Nina Wolf

Med stöd från:

STRATEGISKA
INNOVATIONS-
PROGRAM

Titel på projektet – svenska
Kreativt återbruk och redesign i offentliga kontorsmiljöer
Titel på projektet – engelska
Creative reuse and redesign in official office spaces
Universitet/högskola/företag
Kretslopp och vatten, Göteborgs stad
Adress
Hjällbo Lillgata 1, 424 23 Angered
Namn på projektledare
Nina Wolf
Namn på ev övriga projektdeltagare
Staffan Appelgren, Anna Bohlin, Michael Helander, Michaela Holmdahl, Karin Kindblom
Nyckelord: 5-7 st
återbruk, redesign, kontorsinredning, offentlig sektor

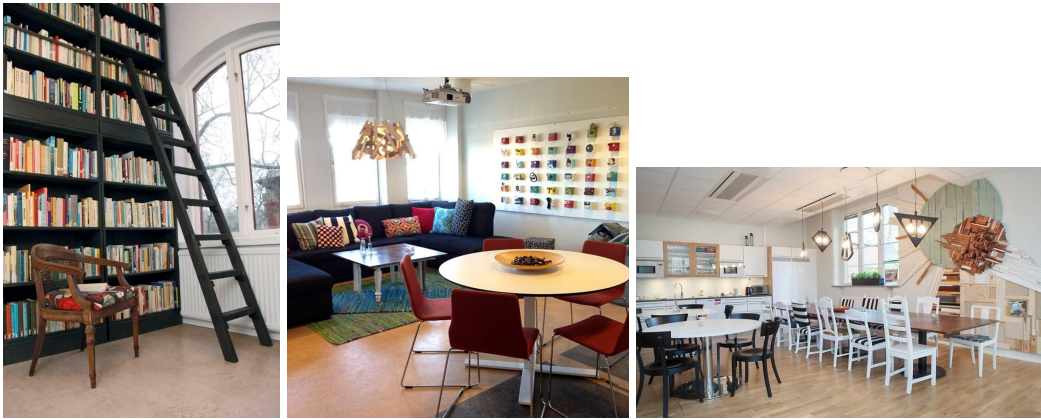
Förord

Projektet finansierades huvudsakligen inom REsource, ett samarbete mellan Energimyndigheten, Formas och Vinnova, samt genom samfinansiering från Institutionen för Globala Studier, Göteborgs Universitet, Göteborgs stad och reCreate Design Company. Resultaten möjliggjordes tack vare det stora engagemang som projektet mötte bland personer från en rad verksamheter i och utanför Göteborgs stad samt Västra Götalandsregionen som generöst bidrog med sin tid och sina erfarenheter.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Summary	5
Inledning och bakgrund	7
Genomförande	9
Resultat och diskussion	12
Slutsatser, nyttiggörande och nästa steg	32
Projektkommunikation	36
Referenser	37
Bilagor	37

Sammanfattning

Trots en politisk samstämmighet kring behovet att ställa om till en cirkulär ekonomi är hanteringen av kontorsinredning inom offentliga miljöer för närvarande övervägande linjär. När en verksamhet flyttar eller renoverar sina lokaler är det vanligaste att de existerande möblerna och inredningen – ofta av hög kvalitet – kasseras. Detta är ett resursslöseri som innebär höga kostnader för miljön, samhället och ekonomin. Göteborgs stad, som är i fokus i projektet, är en stor konsument av möbler och inredning och en organisation med ambition att vara i framkant med sitt miljöarbete bland landets kommuner. Återbruk och redesign är tydligt kopplade till flera av Göteborgs Stads miljömål, baserade på de nationella och EU-gemensamma miljökvalitetsmålen, då det medför ökad resurshushållning, minskade avfallsmängder och minskad klimatpåverkan (Global Sustainable Development Goal 12: “Ensure sustainable consumption and production patterns”, särskilt mål 12.5).

Detta projekt, ett samarbete mellan Göteborg stad, reCreate Design Company och Göteborgs Universitet som sträckte sig över åtta månader, utvecklades för att samla in ny kunskap som skulle göra det enklare och mer attraktivt att välja återbruk för offentliga aktörer. För att göra detta identifierades ett antal flaskhalsar, eller hinder, som försvårar möjligheterna till återbruk. I en rad workshops och möten med deltagare från både privat och offentlig sektor diskuterades och verifierades dessa flaskhalsar inom tre huvudområden: 1) kemikalier, spårbarhet och brandsäkerhet; 2) lager och logistik; samt 3) upphandling, inköp och leasing. I tillägg utfördes en etnografisk undersökning av uppfattningar, och attityder i relation till möjligheter och utmaningar kring återbruk.

Under projektets workshops och möten identifierades även behov och förslag på lösningar till flaskhalsarna. Några av dessa behov och lösningar var konkreta och

gällde redan påbörjade processer i Göteborgs stad som projektet har varit stöttande i. Bland annat arbetar förvaltningen Inköp och upphandling med att utforma ett ramavtal för återbruk, vilket i dagsläget saknas och troligen kommer att öka valen av återbruk före nyproducerat vid införskaffning. Förvaltningen Kretslopp och vatten hade innan projektets start påbörjat ett arbete med att införa ett lager till Tage – Göteborgs stads interna bytessajt för möbler och inredning – som förväntas underlätta för verksamheter i Göteborgs stad att införskaffa återbruk och minska andelen möbler som slängs. Projektet bidrog till denna process genom att bekräfta att ett behov för detta finns hos stadens verksamheter.

Utöver de mer konkreta pågående processerna behövs övergripande åtgärder för att underlätta ett storskaligt återbruk av möbler och inredning i Göteborgs stad och offentlig sektor i stort. I dagsläget finns rutiner och policyer för hur möbler och inredning ska införskaffas framtagna av enskilda förvaltningar. Däremot finns det inga gemensamma rutiner eller riktlinjer för hela Göteborgs stad. Något som framkom under projektet var att det fanns ett behov av att tydliggöra vad som förväntas av dem som i sin arbetsroll fattar beslut kring inköp och avyttring av möbler. I detta syfte togs Möbelguiden fram inom ramen för projektet. Den är tänkt att stötta beställare, inköpare, chefer och arkitekter vid beslut om avyttring/avveckling respektive införskaffning av möbler och inredning, utifrån vad som är bäst miljömässigt och ekonomiskt.

Förutom det stöd Möbelguiden kan bidra med behöver det vid införskaffning av möbler och inredning bli enklare att välja återbruk. Inte minst bör detta ske genom att man bygger upp en apparat för inköp av återbruk på samma sätt som idag finns för nyköp. I de flesta fall väljs i nuläget nyproduktion före återbruk, bland annat eftersom processen att införskaffa återbruk kräver mer tid, engagemang och kunskap från beställaren. Ett ramavtal för återbruk hade underlättat processen och i projektet diskuterades även var ansvaret och kunskapen kring upphandling bör finnas. Idag är antalet anställda i stadens förvaltningar och bolag med befogenhet att beställa möbler och inredning många, men vanligt förekommande är att dessa upplever att det saknas tid och kompetens för att sätta sig in i vad återbruk innebär. Att begränsa antalet beställare inom förvaltningar eller centralisera uppgiften till en förvaltning i staden skulle kunna främja återbruk.

Spridning av goda exempel på kontorsmiljöer med återbrukad inredning identifierades också som en möjlig lösning. Det finns en okunskap kring den variation av miljöer som kan kan skapas med hjälp av återbruk och ett intresse av att se miljöer där återbruk använts och ta del av erfarenheter från genomförandet. Att sprida goda exempel på återbruksmiljöer kan också bidra till en nyanserad bild av återbrukad och nyproducerad inredning, vilket är av betydelse då det finns föreställningar om återbruk respektive nyproducerade möbler som missgynnar återbruk. I motsats till nyproducerat ses återbruk som ett sämre val ur arbetsmiljösynpunkt då det inte tros kunna leva upp till samma krav om funktion, enhetlighet och kemikaliekrav. Till sist kan nämnas att en fokusförskjutning från

frågan om nyköp eller återbruk till *bruk* öppnar upp för kritiska reflektioner kring varför kontor förnyas och vilka sociala processer som kan ligga bakom behovet av förnyelse, samt aktualiserar skötseln av befintliga möbler och inredning genom underhåll och reparation.

Det arbete som påbörjades med detta projekt kommer att drivas vidare och utvecklas med Göteborgs stad genom Cirkulära Göteborg som samordnande part. Samarbetet med andra förvaltningar och bolag i Göteborgs stad, Västra Götalandsregionen, Göteborgsregionens kommunalförbund och andra städer, samt relevanta aktörer från den privata sektorn och andra pågående projekt var en framgångsfaktor och ett arbetssätt som kommer att fortsätta.

Summary

Despite political convergence on the need to turn to a circular economy, the management of office furniture in public office environments is currently largely linear. When a business or organisation moves or renovates its premises, it is most common that the existing furniture and decor – often of high quality – are discarded. This is a waste of resources that involves high costs for the environment, society and the economy. The City of Gothenburg, which is the focus of this project, is a major consumer of furniture and interior design and an organisation with the ambition to be at the forefront among municipalities with its environmental work. Reuse and redesign are clearly linked to several of its environmental objectives, based on national and EU environmental objectives, as it leads to increased resource management, reduced waste and reduced climate impact (Global Sustainable Development Goal 12: “Ensure sustainable consumption and production patterns” especially objective 12.5).

This project, an eight months collaboration between City of Gothenburg, reCreate Design Company and University of Gothenburg, was developed in order to gather new knowledge that would make it easier and more attractive to choose reuse for actors within the public sectors. To do this, a number of bottlenecks, or barriers, were identified that hamper the possibilities for reuse. A series of workshops and meetings with participants from both the private and public sectors discussed and verified these bottlenecks in three main areas: 1) chemicals, traceability and fire safety; 2) warehousing and logistics; as well as 3) procurement, purchase and leasing. In addition, an ethnographic survey of perceptions, and attitudes in relation to opportunities and challenges of reuse was performed.

During the project's workshops and meetings, needs and suggestions with respect to each of the bottlenecks were also identified. Some of these needs and solutions were concrete and concerned with processes already started by the City of Gothenburg, for which the project has been supportive. Among other things, the Purchasing and

Procurement Administration are working towards developing a framework agreement for reuse, something that currently does not exist but that is likely to increase the choice of reuse over newly produced goods. Before the start of the project, the City's Department of Sustainable Waste and Water had begun developing the idea of storage facility linked to Tage – the City's internal website for circulating used furniture and furnishings – which is expected to facilitate reuse in the organization and reduce the proportion of furniture being thrown out. The project contributed to this process by confirming that there is a need for this in the city's operations.

In addition to the more concrete ongoing processes, comprehensive measures are needed to facilitate large-scale reuse of furniture and furnishings in the city of Gothenburg and the public sector as a whole. At present there are procedures and policies for how furniture and furnishings are to be acquired, created by individual administrations. However, there are no common routines or guidelines for the entire City of Gothenburg. Something that emerged during the project was that there is a need to clarify what is expected of those who make decisions regarding the purchase and sale of furniture. To this end, a Furniture guide was developed within the project. This is supposed to support clients, buyers, managers and architects in decisions about divestment / settlement and the acquisition of furniture and furnishings, based on sound environmental and economic aspects.

Besides the support that the Furniture guide can offer, it needs to be simpler to reuse when buying and disposing of furniture and furnishings. One way of achieving this is to develop an apparatus for purchasing reused similar to the one that today exists for purchasing new purchases. In most cases, new production is currently selected before reused since the process of reuse requires more time, dedication and knowledge from the customer. A framework agreement for reuse would facilitate the process and the project also discussed the responsibility and knowledge of procurement should be available. Today, there are many employees in the city's administrations and companies who are entitled to order furniture and furnishings many, but they often experience that there is a lack of time and competence required to understand what reuse would involve. Limiting the number of clients who does the purchasing within the administration or centralizing the task of management in the city could contribute to more reuse.

Dissemination of good examples of office environments with reused furnishings was also identified as a possible solution. There is a lack of knowledge regarding the variety of environments that can be created using reuse. Spreading good examples of reuse environments can contribute to a more nuanced image of reuse and newly produced furnishings, which is important as there are perceptions of reuse and newly manufactured furniture that are disadvantageous for reuse. In contrast to newly produced, reuse is often seen as a poorer choice from an occupational health point of view, since it is not believed to be able to live up to the same requirements for

function, uniformity and chemical requirements. Finally, it can be mentioned that a shift in focus from the issue of whether to choose new purchases or reuse to the issue of use opens up for critical reflections on why offices are being renewed and what social processes may be behind the need for renewal, as well as bringing to light the importance of care and management of existing furniture and furnishings through maintenance and repair.

The work that began with this project will be further developed and developed with the City of Gothenburg through Cirkulära Göteborg as the coordinator. Cooperation with other administrations and companies within the City of Gothenburg, Västra Götaland, Göteborgsregionens kommunförbund and other cities, as well as relevant private sector actors and other ongoing projects was a factor that contributed to the success of this project and this way off working will continue.

Inledning och bakgrund

Inom offentlig sektor konsumeras stora mängder möbler och inredning, ofta av mycket god kvalitet eftersom kraven generellt är höga. Trots den höga kvaliteten och trots att möblerna ofta skulle kunna användas i många år till är det vanligt att de helt enkelt kasseras när det är dags för flytt eller vid förnyelse av kontorsmiljöer. Genom att utveckla system och rutiner för återbruk och förädling skulle möblerna istället kunna behållas högt upp i avfallshierarkin så länge som möjligt. Detta skulle minska kostnader för miljön, samhället och ekonomin. Samtidigt kan återbruk ge sociala mervärden. Närvaron av återbruk i en inredning kommunicerar att någon har tagit ett aktivt och medvetet beslut med hänsyn till miljö och ekonomi, och kan signalera omsorg om både människor, material och naturresurser.

Detta projekt valde att fokusera på återbruk inom offentlig förvaltning av två anledningar. Dels är den offentliga sektorn storkonsument av kontorsinredning, med ansevärd mängder möbler och inredning i omlopp ute i verksamheterna. Kan förändring åstadkommas här skulle mycket kunna hållas i cirkulation istället för att kasseras. Dels har offentlig sektor en unik möjlighet att agera föredöme, vara inspirationskälla och genom att vara en föregångare bana väg för den privata sektorn.

Med Göteborgs stad som huvudsakligt fokus var målet med det här projektet att generera ny kunskap som kan bidra till ökad återanvändning av kontorsinredning inom offentlig sektor. Göteborgs stad ligger förhållandevis långt fram med sitt miljöarbete och fungerar som inspiration för andra städer och kommuner. Det finns i Göteborgs stad en uttalad efterfrågan på återbrukade möbler och på uppfräschning av befintlig inredning (Redesign och återbruk av möbler som avtalsområde, Frida Torbäck, 2017). Men trots att intresset för återbruk har blivit större fortsätter inköpen av nyproducerade möbler och inredning att öka. Under 2016 köpte Göteborgs stad nyproducerade möbler och inredning för 78 miljoner kronor, vilket är dubbelt så

mycket som den summa som enheten för Inköp och upphandling hade uppskattat skulle gå till möbelinköp¹. Av de stora mängder möbler som köps in är det endast en liten del som återanvänds genom att säljas eller skänkas.

Projektet genomfördes främst genom en undersökning av de hinder som försvårar ett storskaligt återbruk i offentlig sektor. Syftet var att tillsammans med relevanta aktörer – förvaltningar och bolag i offentlig sektor, företag och organisationer – identifiera hindren och utifrån den kartläggningen veta var fokus bör läggas. Kartläggningen av hinder kategoriserades i ett antal olika flaskhalsområden, i vilka projektets delmål vävts in. Dessa områden är: 1) kemikalier, spårbarhet och brandsäkerhet; 2) lager och logistik; 3) upphandling, inköp och leasing; samt 4) attityder och uppfattningar. Övergripande och återkommande inom flera områden är utmaningar relaterade till ekonomi och juridik, vilka beskrivs i avsnittet om upphandling.

Det finns flera pågående projekt med den gemensamma målsättningen att öka återbruk, men med olika fokusområden. Projektet utbytte erfarenheter med ett antal av dessa: *Cirkulära produktflöden i byggsektorn* och *Cirkulära inredningar* som leds av IVL Svenska Miljöinstitutet; *Möbelbruket* som drivs av Västra Götalandsregionen och IDC; *Cirkulära Möbelflöden* som RISE med flera står bakom och Malmö stads projekt *Circular PP*.

Göteborgs stad framhålls ofta som en kommun som har kommit långt inom miljöarbete. För att behålla den positionen och visa vägen till en cirkulär ekonomi är det interna återbruket av resurser en viktig del.

Projektets definitioner av återkommande begrepp

Redesign – en bred tolkning av förädling som innefattar reparation, renovering och omdesign för att förlänga livslängden på möbler, inredning och material. Redesign kan vara ett sätt att skapa mer personliga och unika kontorsmiljöer än vad som ofta är fallet idag.

Kreativt återbruk – kreativitet och flexibilitet i alla faser av möbelhantering, från inhämtning av möbler eller material, till förädling och färdig miljö.

Flaskhalsar – hinder, utmaningar och problem för att främja och öka återbruk av möbler, inredning och material.

¹ Inköp och upphandling uppskattade att det inom avtalskategorin “kontor” skulle göras inköp för omkring 39 miljoner kronor. Den summan är baserad på statistik från föregående avtalsperiod då det såldes för ungefär de summorna.

Avytttra – att göra sig av med enstaka möbler.

Avveckla – att göra sig av med en mängd möbler eller inredning. Vid en flytt eller större renovering genomförs ofta en avveckling av möbler och inredning.

Genomförande

Metod

Inom det övergripande målet att förvärva ny kunskap hade projektet ett antal delmål som under projektets gång breddades och slutligen placerades under nya rubriker i rapporten. För att göra det tydligt vilka delmålen är och under vilka rubriker de hittas i resultatdelen i rapporten:

- **Juridiska och administrativa hinder för återbrukslösningar inom offentlig sektor är kartlagda** är inkluderat i avsnittet Upphandling, inköp och leasing.
- **Studera brukares attityder till återbruk och redesign** är inkluderat i Attityder och uppfattningar.
- **Systematik för hantering av brand- och kemikaliekrav vid återbruk är framtagen** inkluderas i avsnittet Kemikalier, spårbarhet och brandsäkerhet.
- **Undersökning av möjligheter till vidgande av materialkanaler** inkluderas i avsnittet Lager och logistik.

Projektet utgick från ett beställarperspektiv samt från dem som på annat sätt hanterar möbler inom offentlig sektor. Exempel på detta kan vara chefer, inköpare, fastighetssamordnare och vaktmästare. En förutsättning för att nå projektets mål var att involvera, lyssna av och förstå de aktörer som på något sätt är involverade i beställning och hantering av kontorsinredning inom offentlig sektor. Det första steget i projektet var därför att identifiera och kartlägga dessa aktörer. Intresset var stort för att delta och många olika aktörer har varit involverade under projektets gång. Från Göteborgs stad deltog beställare, chefer, miljösamordnare, fastighetssamordnare, enhetschefer, leasingsamordnare, politiska sekreterare, hållbarhetsstrategier, vaktmästare med flera, från olika förvaltningar och bolag. Från privat sektor fanns återförsäljare och leverantörer av möbler och inredning, arkitekter, flyttfirmor, konsulter och designers. Även representanter från Västra Götalandsregionen, Göteborgsregionens kommunalförbund och Göteborgs universitet deltog. Kartläggningen sammanställdes i en referenslista som under projektets gång fylldes på med nya personer och aktörer.

Deltagandet från denna bredd av aktörer var avgörande för projektets utfall då vikten av samarbete och olika perspektiv visade sig viktigt. Projektet kretsade till stor del kring de aktiviteter som beskrivs nedan. Aktiviteterna var i första hand tillfällen att samla in data till projektet men de gav också aktörerna möjlighet att träffas, skapa relationer och påbörja eller utveckla samarbeten². Inför varje tillfälle bjöds aktörer in med specialkompetens inom respektive område. Se bifogade bilagor för inbjudningarna till respektive aktivitet.

Think Tank och informationsmöte, 18/12 2017. Detta tillfälle anordnades i ett tidigt skede i syfte att informera om projektet och stämma av, verifiera och komplettera de flaskhalsar som identifierats av projektgruppen för att skapa en gemensam bild av nuläget och utmaningarna med återbruk inom offentlig sektor. Think Tanken var också en möjlighet att från början involvera nyckelpersoner och -aktörer.

Team Labs. Under våren anordnades tre halvdagslånga Team Labs där ett avgränsat flaskhalsområde var i fokus vid respektive tillfälle. Områdena var:

1. Kemikalier, spårbarhet och brandsäkerhet
2. Lager och logistik
3. Upphandling, inköp och leasing

Inför varje Team Lab samlades data in både genom inläsning av relevant litteratur och intervjuer med referenspersoner. Resultatet och analysen av det materialet utgjorde underlag för den nulägesbeskrivning som presenterades under Team Labet. Syftet med Team Labs var att få input till den nulägesbeskrivning som presenterades utifrån den kompetens och de erfarenheter deltagarna hade. Tillsammans med deltagarna diskuterades utmaningarna (flaskhalsarna), vilka behov som kunde kopplas till dessa och möjliga lösningar. Underlag från diskussionerna sprids till alla referenspersoner (även de som inte kunde delta) för att skapa delaktighet. Team Labs var centrala för informations- och materialinsamling i projektet och för att involvera och skapa samverkan mellan relevanta aktörer. Se bild 1 för visualisering av flaskhalsarnas uppdelning under Team Labs.

Slutpresentation, 22/5 2018. Dagen bestod av tre delar: slutpresentation av projektet, utvärdering av projektet och workshop kring nästa steg för Göteborgs stads arbete med att öka återanvändningen av kontorsmöbler och -inredning. Diskussioner genomfördes kring tre olika områden;

² En utvärdering av projektet vid slutpresentationen visade att över 80% av deltagarna upplevde att aktiviteterna i projektet varit givande och att de känt sig delaktiga.

1. Förslaget på en systematik/möbelguide (utformning av guiden, innehållet, spridning och användning). Inputen från gruppdiskussionerna resulterade i en omarbetad guide och direkt återkoppling till projektet att det kunde bli ett användbart och efterfrågat stödmaterial.
2. Input till en intervjustudie (lämpliga frågor att undersöka och personer att tillfråga).
3. Workshop om hur Göteborgs Stad tar nästa steg för ökat återbruk. Ett antal förslag på behov och lösningar presenterades och diskuterades. Då nästa steg involverar en stor del av medverkande aktörer var detta en viktig del i förankringsprocessen, men även ett tillfälle att ta emot feedback på framtagna förslag.

Flaskhalsar ➡ Team Labs

Feb	Kemikalier Spårbarhet Brandsäkerhet	FÖRUTSÄTTNINGAR Attitydmässiga Marknadsmässiga Policymässiga Administrativa Organisatoriska Juridiska
Mar	Logistik Lager	
Apr	Upphandling Inköp Leasing	

Bild 1. Flaskhalsarnas uppdelning i tre olika fokusområden. Under samtliga tre Team Labs-tillfällen återkom ett antal övergripande flaskhalsar (se Förutsättningar).

Ansvarsfördelning

Projektets fyra olika arbetspaket beskriver ansvarsfördelningen av projektets olika delar. Arbetspaketen stämmer till stor del överens med uppdelningen som beskrivs under rubriken *Metod*. Ansvarsfördelningen gjordes utifrån kompetensen hos respektive projektpart. En bredd av kompetens och lång erfarenhet av arbete med återbruk på olika sätt inom projektgruppen var av stor betydelse. Alla tre parter har nätverk av relevanta aktörer och personer utifrån sina respektive områden, vilket underlättade skapandet av referensgruppen.

Kartläggning flaskhalsar: reCreate Design Company ansvarade för detta arbetspaket som innebar undersökning och kartläggning av marknadsmässiga, juridiska samt administrativa förutsättningar för en storskalig återanvändning av möbler och inredning i offentliga kontorsmiljöer. Denna undersökning och kartläggning sträckte sig över hela projektet och utgjorde fokusområde för de aktiviteter som beskrivits under *Metod*. Kartläggningen gjordes utifrån information som framkommit från deltagarna under Team Labs och enskilda intervjuer samt från omvärldsbevakning och litteraturstudier. Resultatet utgörs av de olika flaskhalsområden som presenteras i denna rapport.

Stödjande och styrande material: Framtagandet av en systematik för hantering av brand- och kemikaliekrav i återbrukade möbler som detta arbetspaket avser var del av reCreate Design Company:s ansvarsområde och utfördes i samarbete med Göteborgs stad. En systematik riktad till den som hanterar möbler och inredning på förvaltningen eller bolaget var på förhand identifierad som ett behov för att göra det enklare att välja återbruk. Denna åtgärd presenteras i den del av resultatet som handlar om Kemikalier, spårbarhet och brandsäkerhet.

Uppfattningar, värderingar och attityder: Göteborgs universitet utförde en fördjupad etnografisk studie kring beteende och attityder till återbruk. Den utgjordes av en övergripande analys efter deltagande observation under projektets aktiviteter (såsom Team Labs) och material från enskilda intervjuer som utförts med personer inom Göteborgs stad och några andra offentliga aktörer.

Organisation och metod: Skapande av referensgrupp och sammankallande till Team Labs som detta arbetspaket innebar utgjorde projektets metod, dessa aktiviteter beskrivs således under *Metod*. Göteborgs stad ansvarade för arbetspaketet och utförde det tillsammans med reCreate Design Company.

Resultat och diskussion

I detta avsnitt beskrivs de flaskhalsområden som under projektet diskuterades och identifierades som utmaningar, och som var i fokus för olika Team Labs. Resultatet bygger på intervjuer med enskilda aktörer inom och utom Göteborgs stad, diskussioner i projektets olika aktiviteter (Think Tank, Team Labs och slutpresentation) samt information i rapporter från andra projekt, forskningsartiklar och övrig litteratur (bland annat dokument framtaget inom Göteborgs stad).

Flaskhalsområden:

- **Kemikalier, spårbarhet och brandsäkerhet**
- **Lager och logistik**
- **Upphandling, inköp och leasing**
- **Attityder och uppfattningar**

Kemikalier, spårbarhet och brandsäkerhet

I Göteborgs stad är arbetet att minska användningen av skadliga kemikalier och öka kontrollen över innehållet i de produkter som finns i stadens verksamheter prioriterat. Genom bland annat miljömålet Giftfri miljö vill man göra Göteborg fritt från gifter som skadar människa och natur. Det innebär höga krav på kännedom om kemikalieinnehåll i produkter, däribland möbler och inredning. Bristen på spårbarhet i återbrukade möbler är därför en utmaning för att öka återbruk. Förutom den faktiska svårigheten att känna till material- och kemikalieinnehåll i återbruk är en annan utmaning rädslan för och tron på att risken för kemikalieinnehåll är större i återbruk än i nyproducerat. Avsnittet avslutas med en kort diskussion om brandsäkerhet och det konstateras att lös inredning – i kontrast med fast inredning – är ett utforskat område som det behövs mer studier av.

Kemikalier och spårbarhet

Spårbarheten – som här definieras som kännedom om innehåll och produktionssätt – är en utmaning i återbruk på så sätt att det ofta inte finns information om vad möbler innehåller. Vilka kemikalier som klassas som miljö- och hälsofarliga uppdateras kontinuerligt. Till exempel är flamskyddsmedel som är förbjudna idag vanligt förekommande i stoppade möbler från 1970 – 80-talen. Uppdateringar i kemikalielagstiftningen innebär att återbruk kan innehålla kemikalier som är förbjudna enligt rådande lagstiftning. Bristen på spårbarhet och okunskapen om hur skadliga kemikalier är skapar en osäkerhet och resulterar ofta i att äldre möbler väljs bort. Det saknas kunskap om under hur lång tid möbler utsöndrar kemikalier och om och när de slutar att vara skadliga. Miljögifter i möbler är ett område som Miljöförvaltningen – som ansvarat för stadens mål om att skapa en giftfri miljö – ser ett behov av att öka sin kunskap inom. Däremot finns det riktlinjer för vilka möbler och material som generellt är godkända för återbruk ur kemikalie- och miljösynpunkt, bland annat framtaget i stadens juridiska vägledning för återanvändning av möbler. Enligt de riktlinjer som finns så är det få material och möbler som inte är lämpliga att återbruka. Eftersom okunskapen och rädslan för kemikalieinnehåll idag begränsar återbruket av kontorsmöbler finns det ett behov av att synliggöra och tydliggöra kunskapen.

Inom projektet utformades den så kallade Möbelguiden (bilaga 1) för att underlätta för beställare i Göteborgs stad. Ursprungstanken om en systematik endast för kemikalier och brandrisk utvecklades till en mer övergripande guide för hur beställaren ska tänka vid införskaffning av möbler och vid avyttring/avveckling. Guiden innehåller enkla riktlinjer och ställer låga krav på kunskap om kemikalier, vilket underlättar för de som beställer och hanterar möbler. Under projektets gång blev det tydligt att de som beställer och hanterar möbler ofta saknar – och inte heller bör förväntas ha – expertkunskaper om till exempel kemikalier och återbruk. Behovet

av denna typ av bas-stöd, som identifierades under projektet, ledde till framtagandet av Möbelguiden. Stödmaterial på en mer avancerad nivå, riktad till arkitekter (som ofta anlitas vid större flyttar och fattar beslut om inredning) pågår det redan ett arbete med att ta fram, bland annat inom projektet *Cirkulära Möbelflöden*. Inom ramen för projektet *Ansvarsfull kemikalieanvändning* har stadsdelsförvaltningen Västra Hisingen i Göteborgs stad påbörjat ett arbete för att ta fram ett stödmaterial för att kunna avgöra vilka material och produkter som är lämpliga att återanvända inom förskola och skola. Inom Göteborgs stad finns även en del stödmaterial redan framtaget, men som kan behöva vidare spridning, till exempel *Återanvänd i Göteborgs stad – juridisk vägledning* framtaget av Kretslopp och vatten och *Lätt att göra kemikalierätt* från Miljöförvaltningen.

Nyproducerade möbler som förs in i Göteborgs stads verksamheter kontrolleras delvis genom kravspecifikationer i de ramavtal som finns för nyproducerade möbler och inredning till kontorsmiljöer. Där ställs krav på att det i beskrivningen av varje produkt ska redovisas eventuellt innehåll av så kallade SVHC-ämnen, om det innehåller mer än 0,1 gram. SVHC-ämnen är ämnen som bedöms vara särskilt farliga och bör undvikas helt eller användas i mycket begränsad utsträckning. I REACH-förordningen (framtagen av EU och gällande för alla medlemsländer) görs bedömningen om vilka ämnen det gäller och hur de bör hanteras av producenter och leverantörer. I ramavtalen för kontorsmöbler finns, förutom innehåll av SVHC-ämnen, inga krav på leverantören att redovisa kemikalieinnehåll i sina produkter. Däremot ska leverantören ha system och metoder för att garantera spårbarhet i hela produktionen och kunna redovisa detta på eventuell begäran från kund.

Leverantören ska också ha system för att kunna kontrollera spårbarhet ur ett etiskt perspektiv (till exempel att mänskliga rättigheter följs) och innehållet i sina produkter, men det framkom från aktörerna i projektet att sådana system inte alltid är på plats. En förklaring till det tros vara fleråriga samarbeten mellan leverantörer som skapar ett förtroende. En viktig aspekt av kravställning är också att det inte är alla möbler som är kravställda, utan endast de som finns i Varukorgen i stadens digitala inköpssajt Winst. Möblerna i Varukorgen är kravställda och rabatterade (där får kunden 25% avdrag jämfört med 10% på köp utanför), men sällan miljömärkta. Eftersom Varukorgen utgör en liten del av det totala utbudet är det i praktiken få möbler som är kravställda.

Barriär mellan nytt och återbruk

Trots att spårbarhet och kemikalieinnehåll är en utmaning både för nyproducerade och återbrukade möbler framkom det att återbruk jämfört med nytt upplevs som mindre säkert och tryggt. Det finns en tillit till att produktionen av möbler idag sker på ett etiskt och miljömässigt bra sätt, att risken för innehåll av skadliga kemikalier är lägre och att möblerna är bättre ur arbetsmiljösynpunkt, sett till funktion,

ergonomi och teknik. Nyproducerade möbler upplevs vara det hälsoriktiga valet, och återbruk därmed motsatsen till det (visualisering av denna uppdelning bild 2.).

(Denna kontrastering mellan återbruk och nyproducerat kommer ur ett socialantropologiskt perspektiv att diskuteras djupare i avsnittet om attityder.)

Detta kan delvis förstås utifrån att det handlar om kontorsmiljöer i offentlig sektor. Förvaltningarna i Göteborgs stad arbetar på olika sätt för göteborgarnas bästa. Ett av stadens mål som de har att förhålla sig till är att minimera och kontrollera innehåll av giftiga kemikalier i produkter som köps in till verksamheterna. När det handlar om möbler innebär det att välja dem som bidrar till god arbetsmiljö och hälsa, och alltså ställa krav på funktion, ergonomi, teknik och gifthalter. Utifrån en föreställning om att nyproducerade möbler är bättre än återbruk ur dessa aspekter väljs de i större utsträckning. Under nyproduktion av möbler används emellertid kemikalier som kan vara skadliga för producenterna. Valet av nyproducerat före återbruk görs utifrån vad som tros vara bäst för stadens medarbetare och invånare, men inte nödvändigtvis det som är bäst ur ett globalt perspektiv. Det gör detta till en fråga om jämlikhet: är hälsan för medborgare i Göteborg viktigare än hälsan för den som producerat möbelen? Förvaltningen Inköp och upphandling (som definierar krav på möbelleverantörerna som används inom Göteborgs stad) påpekar svårigheten att kontrollera produktionen och känna till vilka leverantörer som är involverade och hur de eventuellt påverkas av kemikalieanvändningen.

Kemikalieinnehåll bör vara en aspekt av hälsa och miljö vid införskaffning av möbler, men fler aspekter behöver lyftas. Genom att applicera ett livscykelperspektiv inbegrips hela produktionskedjan, med utsläpp av växthusgaser, resursförbrukning och användning av kemikalier. Då bör inte stadens mål om att minimera användningen av skadliga kemikalier tolkas som ett hinder för att nå det mål som finns för att underlätta för en cirkulär hantering av de produkter som redan finns på marknaden. Med ett livscykelperspektiv bör återbrukade kontorsmöbler i de flesta fall vara att föredra före nyproducerade.

Brandsäkerhet

Enligt en rapport från SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut (2009) behöver man göra en helhetsbedömning av brandrisken när det gäller lös inredning eftersom det inte finns några möbler som är "flamsäkra". Hur brandsäkert ett utrymme är beror på dess storlek, syretillgång, utrymningsvägar och inredningens placering. En möbels nivå av brandsäkerhet kan alltså vara svår att bedöma i sitt sammanhang, men det finns trender i nyproduktion av möbler som kan försämra brandsäkerheten. Enligt rapporten förekommer plast mer och mer i nya möbler och innebär ökad brandrisk då plast har ett värmevärde mer än dubbelt så stort som trä. Nya bord tillverkas också i stor utsträckning av spånskivor vilket har lägre densitet än skivor av massivt trä (som är vanligare i äldre möbler) och därför ökad brandrisk. I rapporten observeras även

att användningen av stora draperier och soffor med mycket stoppning i offentlig miljö ökar, och därmed även brandriskerna.

Att återbrukade möbler generellt skulle vara mer brandfarliga än nya är därmed inget som bekräftats när det gäller möbler i offentliga miljöer. Det framkom inte heller att det finns någon rädsla eller tro på att återbruk är sämre i detta avseende. Däremot gjordes det skillnad på möbler för hemmiljö och för offentlig miljö, då kraven på de sistnämnda är högre vad gäller brandsäkerhet. För att inte riskera att få in möbler i de offentliga verksamheterna som inte lever upp till brandsäkerhetskraven kan flödet av återbrukade möbler begränsas. Till exempel möjliggör Tage (stadens interna bytessajt för möbler) ett sådant slutet möbelflöde. En annan affärsmodell som prövas just nu, av bland andra Västra Götalandsregionen, är Möbelbruket där stolar från offentlig miljö rekonditioneras och sedan återförs till regionen eller andra verksamheter.

Bild 2. Föreställningarna om återbrukade respektive nyproducerade möbler är polariserade.

Identifierade behov och lösningar

Utifrån resonemang ovan identifierades ett antal behov och lösningar:

- Ökad transparens i produktion av nyproducerat och kunskap om ursprung av återbruk behövs för att underlätta för beställare att fatta medvetna beslut.

- Livscykelperspektiv vid bedömningen av hur lämpliga möbler är för offentliga kontorsmiljöer främjar återbruk och nyanserar den polariserade bilden av återbruk och nyproducerat.
- Brandsäkerhet i lös inredning behöver undersökas ytterligare med rätt kompetens för att ge underlag till vilka möbler som bör cirkulera inom offentlig sektor.
- Den framtagna Möbelguiden behöver spridas och förankras inom Göteborgs stad för fortsatt utveckling och anpassning.
- Behov av ökad kännedom om befintliga stödmaterial och intern expertkompetens inom till exempel kemikalie- och återbruksområdet.

Lager och logistik

Vid införskaffning, användning och avyttring av möbler och inredning upplevs logistiska utmaningar. När kontorsmiljöer ska förnyas uppstår frågor kring vad som ska göras med de möbler som inte längre behövs eller passar in. Ska de sparas för framtida bruk? Ska de läggas ut på stadens interna bytessajt Tage? Kan de återanvändas? Ska de skänkas eller säljas? Ska de avyttras? När nya möbler levereras behöver frågan om existerande möbler vara löst så det finns plats att installera dem så snart som möjligt, för att det vardagliga arbetsflödet inte ska bli lidande.

Kopplat till frågan om logistik och hur möbler och inredning förflyttas finns frågan om lager och förvaring. Förvaringsutrymme framgick tidigt i projektet som en viktig fråga och något som det ofta ansågs finnas ett stort behov av, både till vardags i användningsfasen, men framför allt under införskaffnings- och avyttringsfaserna. Det finns fler flaskhalsar inom temat lager och logistik vid införskaffning av återbruk än vid nyköp, där en fungerande infrastruktur med leverans av nya möbler direkt till kontoret och transport av gamla möbler till deponi redan är på plats. Flaskhalsarna identifierade inom projektet presenteras i mer detalj nedan.

Lager

Under projektets gång lyfte många deltagare fram problematiken kring brist på lagerutrymme för tillfällig förvaring av möbler ute i de olika verksamheterna. Det sades att det i vissa fall inte finns någon angiven plats för förvaring, utan att exempelvis skyddsrum används som källarförråd där oanvända möbler står lagrade i väntan på att behov av dem uppstår. Delvis behövs det alltså angivna förvaringsutrymmen lokalt, för att öka flexibiliteten och möjliggöra att tillfälligt kunna ställa undan möbler utan att behöva göra sig av med dem, samtidigt riskerar saker att bli stående och outnyttjade under en längre tid. Förvaring av möbler innebär kostnader för ineffektiv utrymmes användning, förhindrar cirkulering av möblerna

och kan utgöra en brandfara. Denna förvaring av möbler och inredning kan delvis förstås utifrån det ägande verksamheterna upplever över sina saker. Dock ägs inte dessa av de enskilda förvaltningarna utan är stadens egendom (mer om detta i kommande avsnitt om leasing).

Det visade sig att bristen på lagerutrymme i verksamheterna försvårar förhindrar att möbler och inredning läggs upp på Tage. Eftersom Tage i dagsläget inte är knutet till ett centralt lager krävs det att annonserande verksamhet kan förvara möblerna tills dess att en behövande verksamhet kan komma och hämta dem. När inte efterfrågan på möblerna sammanfaller med tillgången uppstår behov av lagring som skapar problem för parten som vill avyttra möbler.

En annan aspekt kring Tage och lager som lyftes fram var att en verksamhet kan välja att lägga ut en annons, men begränsa den till stadsdelen internt i upp till en månad, för att sedan öppna upp den för alla verksamheter. Detta kan ses som en logistisk och miljömässig fördel då det leder till kortare transporter av möblerna. Å andra sidan kan omsättningen av möbler fördröjas något då verksamheter i andra stadsdelar inte direkt får tillgång till möblerna.

Representanter från olika verksamheter inom Göteborgs stad som deltog i projektet ansåg ofta att Tage i grund och botten var ett bra initiativ men kunde också se utvecklingsbehov, som bland annat ett centraliserat lager. En annan brist runt hanteringen av möbler i stadens verksamheter i samband med förnyelse var avsaknaden av tydlig ansvarsfördelning för möbelinventarier. I vissa verksamheter uppgavs det att exempelvis vaktmästare eller administratörer kunde ha kunskap om möbler i förvaring, men kunskapen sällan når beslutsfattande personer. Bristen på tydlig ansvarsfördelning och rutiner, där möbler i tillfällig förvaring "glöms bort", kan leda till att beslut fattas utifrån generella attityder och utan grundad kunskap om faktiska förhållanden.

Att hantering av gamla och nya möbler och inredning inte är en integrerad del av den vardagliga verksamheten och därför blir utsatt för viss godtycklighet beroende på vilken information och kunskap som finns tillgänglig hos personerna som är involverade snarare än baserad på etablerade rutiner, visar sig också i problem och hinder som kan uppstå när leveranser av nyinköpta möbler anländer. Som nämnts ovan blir lager och förvaring lätt ett problem. Vid en djupare analys framkom att strukturerna runt nyköp inte bidrar till en god framförhållning utan lätt leder till att allt ska ske samtidigt. När nya möbler och inredning anländer ska den gamla bort direkt. Flera exempel angavs där verksamheten i sista stund insett att de gamla, befintliga möblerna måste bort direkt för att skapa plats för de nya. Bristen på framförhållning leder i sin tur ofta till att de gamla möblerna blir avfall istället för att andra alternativ, som försäljning och donation, provas.

Slutligen är punkten kostnad och ekonomi en viktig aspekt på lager och förvaring och hur man i praktiken rent faktiskt kommer att förhålla sig till vad som görs med önskade gamla möbler. Det togs upp att kostnader som jämförs inte alltid är likvärdiga och att vissa faktiska kostnader förblir osynliga. Ett exempel på detta var kostnaden för avyttring eller avveckling av möbler och inredning jämfört med att behålla och ställa i lokal förvaring, där kostnaden för förvaringen i form av kvadratmeterhyra och den interna hanteringen i det senare fallet sällan räknades med i jämförelsen, vilket tenderar till att resultera i alternativet att behålla i lokal förvaring ofta valdes. Förutom att man därmed drar på sig dolda kostnader så motverkar det cirkuleringen och återbruket av möbler.

Förråd och utrymmen som används till förvaring av bekvämlighet och utan planering är något som dock börjats belysas utifrån inte minst ett kostnadsperspektiv. I lokaler som planeras och byggs idag tenderar man till att reducera förrådsutrymmen, vilket på sikt kommer försvåra att framtida förvaring ute i verksamheterna av möbler som inte är i bruk.

Logistik

Flera av hindren och problemen inom temat lager och förvaring knyter an till frågor om logistik och transporter. En generell kommentar som många representanter för olika verksamheter lyfte fram var bristen på organisation och mer specifikt en centralt organiserad aktör i staden som har övergripande insyn i befintliga möbel- och inventarieresurser ute i verksamheterna och som följer upp hur stadens verksamheter förhåller sig till möbler och inredning genom att sammanställa statistik så att förbättringsinsatser kan synliggöras.

Tage – det främsta uttrycket för sådan centralt organiserad infrastruktur – fanns det, som redan nämnts, blandade åsikter om. Återkommande grundläggande problem var att få möbler läggs upp för annonsering, att många brukare inte går in och ser vad som finns tillgängligt, och sammanfattningsvis att omsättningen på möbler är för liten och långsam. Osäkerheten som uppstår ur det lösa regelverk för både den som har en möbel att ge bort och för den som tar emot resultera ibland i dåliga erfarenheter, vilket kan leda till att verksamheten slutar använda sig av Tage. Exempel på frågor som detta väcker var: Om vi lägger ut en annons, kommer den att ses? Hur länge ska möbeln stå kvar i verksamhetens lager? Kommer någon att möta upp när möbeln ska hämtas? Kommer möbeln att vara kvar? Kommer någon att komma och hämta den?

Tage håller dock på att uppdateras för att bli både mer användarvänlig (enklare att hitta i) och grafiskt snyggare. De ansvariga är medvetna om problematiken med att det finns många användare som kan lägga ut, vilket kan leda till att det är sämre kontroll på det som läggs ut, och det diskuteras därför om endast några få ska bli

ansvariga för att hålla i detta istället (enligt deltagande Tage-ansvarig på Göteborgs stad, Kretslopp och Vatten).

Vid Teamlabet för Lager och Logistik togs det upp att hanteringen av möbler mestadels sköts av exempelvis vaktmästeriet ute i verksamheterna. Då denna hantering tar en viss del av deras arbetstid, innebär även detta en kostnad som inte alltid läggs till i jämförelse med externa hanteringskostnader (såsom att anlita ett flyttbolag att omhänderta möblerna). En annan dold kostnad och hinder för återbruk som behöver hanteras och etableras tydligare rutiner kring är transporter i samband med brukade möbler slussas mellan verksamheter. Hur effektiviserar och minimerar man transporterna och de kostnader, den arbetstid och den miljöpåverkan de medför?

Kunskap och informationen om andrahandsvärdet av befintliga möbler skulle kunna tydliggöras och förbättras hos verksamheterna. På så sätt skulle det blir lättare för beslutsfattare att avgöra mellan valen att sälja, skänka eller slänga befintliga möbler och inredning. I anknytning till frågan om andrahandsvärden efterfrågades även en större konkurrens på marknaden för begagnade kontorsmöbler i Göteborg, där det idag endast finns en större aktör. Detta ansågs kunna bidra till ett generellt högre andrahandsvärde på begagnade kontorsmöbler, samtidigt som det skulle kunna leda till lägre inköpskostnader.

Inom projektet diskuterades förslag till ett cirkulärt tillvägagångssätt både i införskaffnings- och avyttringsskedet, vilka presenteras i mer detalj under Slutsatser. För att göra kreativt återbruk och redesign av offentliga kontorsmiljöer till ett verkligt alternativ till nyköp, lyftes det fram att återanvändning av så mycket befintligt material som möjligt är viktigt, och i vilken utsträckning man kan tänka sig vidgade materialkanaler. I första hand bör det uppnås genom återanvändning av brukarens befintliga möbler, och i andra hand genom införskaffning av möbler och material passande för offentliga kontorsmiljöer inköpta hos återförsäljare för begagnade kontorsmöbler. En fråga som behöver utredas ytterligare är i vilken utsträckning material även kan införskaffas från secondhand butiker, genom avvecklingsprojekt och andra återbrukskanaler.

I bild 3 nedan visas exempel på ett kontor som redesignats med 100% återanvända möbler och material, som tagits tillvara på från det befintliga kontoret, från ett skyddsrum i källaren och från en återförsäljare för begagnade kontorsmöbler. Detta är ett exempel på de möjligheter som finns genom att vidga de materialkanaler som finns tillgängliga att använda inom återbruksinredningar.

Bild 3. Materialkällor; kundens befintliga möbler & inköpta begagnade möbler

Identifierade behov och lösningar

Utifrån resonemang ovan identifierades ett antal behov och lösningar:

- Förändrade inköpsrutiner för att premiera större del återbruk i lämnade anbud (gällande avtal för specifika projekt, inte ramavtal).
- Införa hållbarhetsredovisning eller klimatkompensation (vid nyköp) inom Göteborgs stad, för att göra det enklare att välja ett miljösmart tillvägagångssätt vid införskaffning/avveckling av möbler.
- Databas-system där varje möbel inventariemärks, både nyproducerade och begagnade, och sedan registreras. Detta system skulle likna bibliotekssystem, som redan existerar och bevisligen fungerar.
- Ett centralt möbellager för att lösa verksamheternas brist på utrymme, förenkla logistiken och samla kunskap om vilka befintliga möbler som finns tillgängliga inom Göteborgs stad.
- Lyfta fram signalvärdet av att återbruka då det bidrar till en starkare CSR- och miljöprofil, oavsett kostnad. Extra viktigt för verksamheter och aktörer som vill föregå med gott exempel.
- Goda exempel på att estetiska och inspirerande återbruksmiljöer kan ha en positiv påverkan på arbetsmiljön (arbetsmoral, trivsel, omsättning på

personal) behöver lyftas fram. En idébank om vad som kan göras med “typexempel-möbler” kan underlätta återbruk.

- Det behövs en förståelse för att återbruk vid införskaffning delvis följer en annan process än nyköp, bland annat vad gäller krav på framförhållning och tidsåtgång. Dessutom betyder inte återbruk nödvändigtvis en lägre kostnad, utan att en större del kanske läggs på tjänsten istället för produkten.

Upphandling, inköp och leasing

Upphandling och ramavtal

Inköp från ramavtal upplevs av beställare oftast som tryggt, enkelt, kvalitetssäkrat och kravställt. Vid en beställning från ett ramavtal krävs ingen ytterligare kravställning från kunden (beställare från förvaltningar och bolag). De leverantörer som finns anslutna till ramavtalen för möbler och inredning har kunnat svara mot de krav som Inköp och upphandling har satt (till exempel att leverantören ska ha ett miljöledningssystem enligt ISO 1400, kvalitetsledningssystem enligt ISO 9001, ska vara ekonomiskt stabil och kunna redovisa ev innehåll av vissa kemikalier i sina produkter). Ramavtalen ska således underlätta för kunden att beställa och att välja “rätt” varor.

Att införskaffa återbruk är ofta mer tidskrävande och upplevs som mer osäkert för beställaren. Att gå utanför ramavtal vid inköp är att “vara ute på djupt vatten”, som en beställare beskrev det. Införskaffning av återbrukad inredning kräver i dagsläget att kunden gör en direktupphandling eller förenklad upphandling, eftersom befintliga ramavtal för möbler och inredning i Göteborgs Stad endast avser nyproduktion. Direktupphandling får göras under en viss summa (varierar från år till år och mellan kommuner) och är mindre omfattande och krävande än förenklad upphandling. Vid båda skriver kunden själv ett förfrågningsunderlag (det vill säga en kravspecifikation) och väljer leverantör. Detta innebär en frihet för beställaren att välja leverantör men kräver engagemang, kunskap och tid. En direktupphandling innebär ett större ansvar för beställaren, jämfört med ramavtal, då hen själv behöver formulera och ställa krav i enlighet med inköps- och upphandlingspolicyer (till exempel att behålla konkurrens genom att tillfråga minst tre aktörer/leverantörer). Avsaknaden av ramavtal för återbruk och svårigheten för beställare att göra en direktupphandling eller förenklad upphandling gör att återbruk väljs bort vid införskaffning av möbler och inredning. Samtidigt kan noteras att i sammanhang där ramavtal existerar (t ex Göteborgs universitet) visar det sig att processerna att upphandla nyköp och återbruk skiljer sig åt och ibland upplevs svåra att jämföra. Ramavtal kan vara en del av lösningen på problemen, men räcker inte i sig.

Det blir här även relevant att diskutera var kunskap kring direktupphandling och inköp av möbler bör finnas. För att undvika att lägga allt ansvar på beställaren är en identifierad möjlighet att använda en extern och objektiv kompetens, så som arkitekt eller konsult, som har önskad kunskap och erfarenhet. Även att en centralisering av kunskap kring och ansvar för upphandling och inköp diskuterades som alternativ. Ett komplement till dessa lösningar är att även öka kompetensen hos beställaren, genom att inkludera ansvaret för inredningen i någons arbetsbeskrivning. Detta saknas ofta idag och hade bland annat kunnat öka översikten på vad som finns i verksamheterna och möjliggöra löpande underhåll.

Ramavtal för återbruk

Ett ramavtal för återbruk diskuterades under detta projekt som en lösning i syfte att underlätta för återbruk. Inköp och upphandling konstaterade i en förstudie (Redesign och återbruk av möbler som avtalsområde, Frida Torbäck 2017) att ett ramavtal hade bidragit till ökad återanvändning av möbler och inredning i Göteborgs stad och planerar att ha ett ramavtal för återbruk framtaget våren 2019. Ett ramavtal skulle garantera att krav har ställts på leverantören och varorna och därmed ta bort behovet av den höga kunskapen, engagemanget och tiden för kunden. Det skulle bidra till den normalisering och likställning med nyproducerat som är viktig för att återbruk ska användas storskaligt.

Förutom att underlätta för inköpare att välja återbruk strävar Inköp och upphandling efter att ha en varierad leverantörsbas där även små- och medelstora företag har möjlighet att leverera sina tjänster och produkter till Göteborgs stads verksamheter.³ Det finns därför anledning att diskutera hur ramavtalet bör vara utformat och vilka krav som ska ställas. De företag som erbjuder återbruksinredning idag är små aktörer som inte är vana vid upphandlingar, och saknar rutin om hur det fungerar och resurser som krävs. Något Inköp och upphandling förutspår är svårigheten att få de mindre aktörerna att hitta och delta i upphandlingen. I ramavtalen för nyproducerade möbler finns krav på bland annat ISO miljöcertifiering och spårbarhet. Av ekonomiska skäl är en sådan miljömärkning svår för en liten aktör. Vad gäller spårbarhet i återbruk är möjligheterna att redogöra för bakgrunden i dagsläget i stort sett omöjlig, vilket har diskuterats tidigare i rapporten. En möjlighet är att låta kraven se olika ut för nyproducerade respektive återbrukade möbler. Till exempel skulle återbruk kunna slippa kravet om miljömärkning med hänvisning till de miljövinster återbruk innebär jämfört med nyproducerat. Upphandling kan också göras i mer flexibla former, till exempel genom *DIS - dynamiskt inköpssystem*. DIS tillåter leverantörer och producenter att ansluta efter hand vilket ger kunden tillgång till ett bredare utbud. Det innebär större flexibilitet inför förändringar av behov och har potential att gynna små aktörer i större utsträckning (Kammarkollegiet 2016).

³ Små- och medelstora företag definieras av Göteborgs stad som företag med 1-250 anställda.

Ett ramavtal för återbruk eller motsvarande skulle ge bättre förutsättningar för att välja återbruk före nyproducerad inredning. Men för att återbruk ska väljas finns det ett antal aspekter att ta hänsyn till. En viktig insikt var betydelsen av attityder till återbruk. Det finns en stark trend och ett engagemang som pekar på ett intresse för ökat återbrukande i Göteborgs stad. Det är drivna individer och förvaltningar som väljer att göra merarbetet med en direktupphandling eller förenklad upphandling för att få återbrukad inredning. För den gruppen underlättar ett ramavtal avsevärt arbetet. Många väljer dock produkter och leverantörer utifrån trygghet, vanor och bekvämlighet, och inte alltid utifrån kunskapen om vad som är bäst för miljö eller ekonomi.

Ekonomi

Som nämnts ovan prioriteras ofta ekonomi före miljö vid införskaffning av möbler. Vid flytt eller renovering läggs kostnaden på ett bygg- eller flyttkonto och belastar inte verksamhetsbudgeten. Kostnaden för möbler syns alltså inte i budgeten och därmed saknas i stort sett ekonomiska incitament att återbruka befintligt. Förvaltningar har, till skillnad från de kommunala bolagen, bara driftskonto och kan därmed inte göra några investeringar av möbler. Med ett investeringskonto skulle befintliga möbler kunna användas längre för att spara pengar till ett inköp längre fram. Den årsbaserade budgeten leder också till "panik-inköp" vid slutet av året, då det görs av med pengar för att inte få minskad budget nästa år. Den kräver också att större utgifter, vid till exempel en flytt, behöver delas upp över tid. I Göteborgs stad fördelas kostnaden över ett antal år (oftast 10 år när det gäller möbler) genom att skapa ett leasingavtal. Tidigare har det endast varit möjligt att leasa produkter, men sedan maj 2018 kan även tjänster leasas. Det innebär att kostnaden för att utföra reparation och redesign på befintliga möbler (vilken vid stora flyttprojekt kan innebära nästan lika stora summor som inköp av nya möbler) kan delas upp över ett antal år istället för att betalas direkt. Att möjliggöra leasing av tjänster var ett resultat av intresset hos flera förvaltningar att lägga pengarna på reparation och redesign av befintlig inredning istället för på nya möbler. Avtalet håller i skrivande stund på att utformas av Göteborgs stads leasing i samråd med andra förvaltningar.

En reflektion från de flyttfirmor som deltog i projektet var att kunder från offentlig sektor var mer benägna att slänga möbler vid avveckling än företagskunder. Anledningen tros vara korta ledtider vid flyttar och renovering, men också det ohållbara förhållningssätt till ekonomi som det vittnas om. En annan aspekt av ekonomi är oviljan att betala för återbruk. För att återbruk ska upplevas som ett alternativ ser många att det ska vara billigare än nyproducerat, och gärna till och med gratis. I intervjumaterialet framgår att flera beslutsfattare är tveksamma till att lägga ekonomiska resurser på återbruksdesign, dvs själva arbetskostnaderna, och menade

att eventuellt arbete borde kunna lösas internt genom någon form av daglig verksamhet eller liknande.

Juridik och leasing

Under användnings- och avvecklingsfasen finns ett antal flaskhalsar som har att göra med leasingregler och lagar. Det finns uppfattningar både om att en offentlig verksamhet inte får sälja och att den inte får skänka. För att slippa hantera de juridiska frågorna väljer många att slänga möbler och inredning de vill bli av med – i dagsläget finns inga juridiska hinder för det. Det finns även en osäkerhet kring vad ett leasingavtal innebär. Sedan 2007 ska alla inköp av produkter göras via det interna bolaget Göteborgs stads leasing och innebär att bolaget betalar den fulla summan och skickar fakturor månadsvis till kunden (förvaltning eller bolag via leasingsamordnare). Göteborgs stads leasing äger produkterna och kunden har nyttjanderätt. Att kalla denna form av finansiering för “leasing” är för kunden missvisande, då leasing indikerar hyra snarare än köpa medan det i praktiken innebär en avbetalning. Osäkerhet råder kring vad kunden får göra med produkterna under användningstiden och vid avyttring.

Identifierade behov och lösningar

Följande behov och möjliga lösningar identifierades utifrån de flaskhalsar som beskrivits ovan om upphandling, ramavtal, leasing, inköp och juridik:

- Införskaffning av återbruk behöver bli enklare. Ett ramavtal för återbruk kommer att tas fram, det behöver kravställas och kommuniceras på rätt sätt.
- För att få till ett storskaligt återbruk av möbler skulle det vara att föredra om Göteborgs stad hade en gemensam prioriteringsordning vid införskaffning och avveckling av möbler. I detta syfte togs Möbelguiden fram. Förvaltningar och bolag som vill gå före, kan emellertid redan nu anta egna riktlinjer, med hänvisning till stadens miljömål.
- Ansvar för befintlig inredning behöver finnas i arbetsbeskrivningen hos någon i förvaltningarna. Idag har oftast ingen detta ansvar vilket innebär att löpande underhåll och inventering av möbler och inredning inte fungerar.
- Leasingavtalet för redesign behöver utformas efter de behov som finns och möjligheten att leasa tjänster behöver kommuniceras.

Attityder och uppfattningar

Under projektets gång utfördes en socialantropologisk studie av uppfattningar, värderingar och attityder i relation till möjligheter och utmaningar kring återbruk hos olika aktörer av relevans för projektet. Studien pågick fortlöpande under projektets gång, och resultaten kommunicerades och diskuterades kontinuerligt inom projektgruppen. Till viss del har attitydstudiens mer konkreta utfall därför redovisats i resultaten ovan. I följande avsnitt ges en mer övergripande och reflekterande analys av de återkommande antaganden, tankemönster, värderingar och uttryckssätt som framkom i studien.

Rubriken till trots var en utgångspunkt för delstudien att "attityder" inte är något som på ett enkelt sätt kan avskiljas från till exempel kunskap, information och praxis. Tvärtom utgick arbetet utifrån den antropologiska föreställningen att människan är en social varelse som uppfattar sin omvärld, navigerar i den och fattar beslut om den som ett resultat av meningsskapande processer som är sammansatta och komplexa. I dessa flätas känslor och värderingar (vad som är bra eller mindre bra) samman med kunskap (hur världen anses vara beskaffad), och sist men inte minst utspelas de i sociala sammanhang, till exempel inom relationer som finns på arbetsplatser, där en mängd faktorer samspekar och påverkar vårt beteende och vilka beslut som fattas. I det som följer har resultaten grupperats i tre huvudkategorier: den första handlar om dominanta normer och uppfattningar om nyköp och återbruk, den andra om hur dessa uppfattningar ingår i sociala processer och används av aktörer i specifika syften, och den tredje om de tidsmässiga avgränsningar och prioriteringar som ofta ligger till grund för beslut angående att skaffa nytt eller göra sig av med befintlig kontorsinredning.

Det empiriska materialet som ligger till grund för attitydstudien består av två huvuddelar. Den ena är deltagande observation vid projektets olika former för möten, interna (fortlopande arbetsmöten) och utåtriktade (en Think Tank, tre Team Labs, samt vid möten med och exkursioner till olika verksamheter), samt kommunikation med olika representanter kring specifika frågor via telefonintervjuer och e-post. Den andra utgörs av en intervjustudie som utfördes med representanter från följande yrkesroller inom offentlig sektor (ekonomichef, kommunikatör, nämndsekreterare, vaktmästare, enhetschef för vaktmästeri, samordnare). Denna utformades genom att de preliminära resultaten presenterades vid projektets slutpresentation, och diskuterades av deltagarna i smågrupper. Dessa diskussioner användes för att ringa in vilka kategorier av aktörer som behövdes mer information från, samt för att formulera ytterligare frågor som behövde besvaras. Vid intervjuerna presenterades även den skiss på möbelguide, eller systematikmall kring hantering av inköp och avyttring som projektet tog fram, för att få kommentarer och råd kring hur den kunde

justeras för att bli så användbar som möjligt. Resultaten av dessa presenteras sist i avsnittet.

Den grundläggande tudelningen

I samtal, diskussioner och intervjuer med olika aktörer på temat förnyelse av kontorsinredningar i samband med förändrade behov, flytt eller omorganisation blir det tydligt att en grundläggande *tudelning* strukturerar hur personer tenderar till att tänka och argumentera. Nyköp utgör den ena positionen, medan återbruk utgör den andra. Poängen här är inte att peka på de ganska självklara positionerna och diskutera dem var och en för sig. Betydelsen av dem resonerar vi kring i andra delar av denna slutrapport. Här är syftet att visa att genom att de ges motsatta positioner så präglar de fältet och så att säga drar med sig en rad aspekter in i att bilda motsatspar. Ovan har redan nämnt att föreställningar om nyproducerade och återbrukade möbler tenderar till att bli polariserade. Här utvecklas hur mekanismen fungerar, vilka konsekvenser detta får, och reda ut vilka aspekter som därigenom ställs mot varandra.

Genom att nyköp uppfattas som normen placeras allt annat i kontrasterande motsats. Det betyder konkret att föreställningar, praktiker och föremål associerade med återbruk tenderar till att uppfattas som ovanliga, problematiska och svåra just för att de bryter mot normen. Tudelningen av förnyelse av kontorsinredning i ett motsatspar producerar alltså i sig föreställningar om nyköpet som normalt, rutiniserat och praktiskt. När behovet gör sig påkallat så vet de enskilda personerna och organisationen vad som ska göras, hur det ska göras det och att om den etablerade kedjan av handlingar följs så blir resultatet både det förväntade och bra. Att följa normen inger trygghet, reducerar ansvar för personer som fattar beslut och minskar eventuella risker som kan påverka resultatet negativt. Kort och gott kan sägas att normer är effektiva apparater för att handla på vad som uppfattas som ett korrekta sätt för att uppnå goda resultat. Att agera efter normerna är på så sätt professionellt.

Normerna är effektiva som föreställningar och diskurser, men det är också avgörande att de har konkreta fysiska, materiella och strukturella grunder. Normerna är inte bara som upptrampade stigar i en park, utan plana och raka asfalterade vägar i ett naturlandskap. I fallet nyköp betyder det att uppköp, logistik, miljö-/hälsokrav, design/estetik och finansiering relativt oproblematiskt följer på beslutet att köpa in ny kontorsinredning. Alla resurser och kunskap som krävs för att resultatet ska bli effektivt och bra finns redan etablerat i strukturerna. Men den normativa apparaten är inte bara utrustad med positiva resurser, utan tenderar också till att tona ned eller dölja problem. Det kan röra sig om brister i kunskap om spårbarhet, material och tillverkningsprocesser som nyköps-apparaten tenderar att trycka nedåt i hierarkin och ut mot periferin. Leverantören garanterar att produkten lever upp till kraven, vilket ibland kan vara baserat på en tillit till sina etablerade underleverantörer, men det kan

finnas osäkerheter som göms längre ned i produktionskedjan. Detta förstärks också av implicita värderingar som att miljö- och hälsohänsyn vid användning och lokalt ges företräde framför miljö- och hälsokonsekvenser vid produktion och avfallshantering på en global nivå.

Om normerna tenderar till att främja, förenkla och försköna nyköp, så leder de också ofta till att hämma och diskreditera återbruk. Här arbetar apparaten snarast emot försök att välja återbruk genom att skapa problem, osäkerhet och otrygghet. Genom att gå emot normen ställs personen direkt inför en rad frågor och osäkerheter: Får jag det jag vill ha? När levereras sakerna? Hur hanteras finansieringen? Vad gäller för garantier? Hur väl lever kontorsinredningen upp till miljö- och hälsokrav? Hur kommer medarbetarna reagera? Att välja att gå emot normen om nyköp, betyder att relativt obanad terräng beträds och behov finns att vara utrustad med precis den tid, kunskap och resurser som annars finns inarbetat i den etablerade nyköps-apparaten. Eftersom valet av återbruk upplevs som, och är, att gå utanför normen så blir de faktiska riskerna också större. Detta inte för att nyköp i sig är ett säkrare val än återbruk, utan beroende på att apparaten som är uppbyggd runt nyköpet i förväg är investerat med kunskap och resurser. Själva processen med återkommande revideringar av certifieringar och kravställningar vad gäller kontorsinredningar under de senaste decennierna är ett uttryck för att föreställningen nyköp=säkert/återbruk=risker är problematisk.

Syftet med att peka på hur den normerande tudelningen strukturerar föreställningar, diskussioner och praktiker kring nyköp och återbruk är inte att värdera nyköpet eller återbruket i sig. Istället är syftet här, för det första, att visa hur det på ett olyckligt och ofruktbart sätt polariserar ståndpunkterna, där det ena blir produkt av det andra, och därmed dels förskönar aspekter av nyköpet, dels diskrediterar återbruket. Eftersom det ofta kan råda en osäkerhet kring vad som gäller kring återbruk, så tenderar ogrundade antaganden få stor påverkan på beslut. Att istället sprida kunskap om regler och rutiner, få direkt erfarenhet av olika alternativ och ha någon/något att vända sig till för råd kan vara direkt avgörande för att motverka de negativa effekterna av normerna. Möbelguiden framtagna inom ramen för det här projektet är ett initiativ för just detta. För det andra är syftet att synliggöra hur inköp är del av en större apparat där kunskap och resurser redan har investerats och därmed skapar bättre förutsättningar för att nyköpet ska bli "lyckat". Insikten om apparatens betydelse tydliggör att motsvarande investeringar måste göras i den framväxande apparaten kring återbruk, för att praktikerna överhuvudtaget ska bli jämförbara.

Positioner och kunskap omförhandlas

Ovan redogörs för hur återbruk respektive nyköp tenderar att uppfattas och kategoriseras, och de normer och värderingar som kopplas samman med

kategorierna. I detta stycke ligger fokus på vilket sätt dessa uppfattningar och kategorier *används av aktörer i olika syften*.

Något som framkom tidigt i projektet var att det inom olika verksamheter, och ibland även mellan aktörer inom samma verksamhet, fanns mycket olika uppfattningar om vad som utgör ett hinder eller en utmaning, och vad som inte gör det. Som exempel kan nämnas en verksamhet som nyligen hade genomgått en lokalförändring, där en medarbetare berättade att frågan om kemikalier, framförallt vad gällde mätbara halter i luften, hade varit viktig under förändringsprocessen och något som det hade lagts ner tid och energi på. I en liknande verksamhet, som även den hade genomgått en lokalförändring, hade frågan om kemikalier inte haft någon framträdande roll alls, utan istället hade en återkommande fråga som medarbetarna hade behövt ta hänsyn till gällt transportkostnader. På liknande sätt fanns motstridiga uppfattningar om hur stor vikt skulle läggas vid till exempel brandrisk, eller i vilken utsträckning verksamheten hade behov av till exempel särskilda akustiklösningar.

Att olika faktorer betonades på så skilda sätt kunde inte härledas till några väsentliga skillnader i själva verksamheterna, utan verkade snarare spegla ett viss mått av godtycklighet och tillfälligheter kring vilka frågor som hade blivit tongivande. Skillnaderna pekar på att det är andra processer som spelar in och bidrar till i vilken utsträckning de olika faktorerna ges vikt. Eftersom projektet inte inbegrep någon djupstudie av verksamheterna är det svårt att uttala sig om varje enskilt fall, men vissa mönster kan skönjas. Några tankemönster och uttryckssätt verkade fungera som retoriska redskap, som återkom i form av nyckelord eller nyckelfraser. "Tänk om små barn tuggar på en giftig möbel" var en språkmässig figur som dök upp i flera sammanhang, trots att frågan som diskuterades specifikt gällde kontorsmiljöer där småbarn oftast inte vistas. I vissa fall signalerade frasen förmodligen en faktisk oro, men ofta verkade den snarare användas som en slags kärnfull förenkling eller förkortning för att uttrycka en hållning till återbruk som något svårt, krångligt eller riskfyllt, utan att behöva redogöra i detalj för varför det upplevdes så. Eftersom ingen vill medverka till att barn far illa fungerar frasen även som ett sätt att "stänga" debatten. Andra nyckelord som användes på liknande sätt var "spårbarhet" och "hälsa", där båda förmedlade uppfattningar i linje med tudelningen som diskuterades ovan. Nyckelorden blir med andra ord till redskap som kan användas för att legitimera beslut som egentligen har fattats på andra grunder.

En del av förklaringen till att nyckelorden får den här rollen kan hittas i tudelningen där nyköp utgör norm, och därmed uppfattas som tryggt och bra. Att hänvisa till risker med eventuella gifter i återbrukade möbler eller att betona kraven på spårbarhet blir effektiva sätt att motivera och legitimera valet att inte återbruka trots att detta kanske egentligen styrs av normer och rutiner beskrivna ovan. Men det finns även andra aspekter som behöver lyftas fram. I en fas där många delar av samhället genomgår en omställning mot ökad medvetenhet om miljöpåverkan och ett större ansvarstagande för hållbarhetsfrågor märks att etablerad kunskap och positioner som

hänger samman med dessa omförhandlas. När roller och verksamheter förändras, nya yrkesroller uppstår och andra riskerar att bli mindre relevanta finns ofta behov av att skapa, upprätthålla och motivera gränser, till exempel mellan olika verksamheter eller professioner. Genom användning av nyckelorden och nyckelfraserna kan aktörer förmedla auktoritet och legitimitet för sina egna roller och kunskapsområden, samtidigt som andras kan undergrävas. "Professionalitet" är ett annat nyckelord som cirkulerade i diskussioner och utbyten under projektets gång, där det framförallt användes som en term som karaktäriserar de aktörer som främst arbetar med nyköp, medan återbruk framställdes som förknippat med avsaknad av eller bristande professionalitet. Poängen här är att språkbruket inte är neutralt, utan utgör sätt att *göra* saker: med professionellt identitetsskapande, med bilden av den egna verksamheten eller av andras, med skapandet och upprätthållandet av gränser, auktoritet och legitimitet.

Fokus på vissa faser

Tidigare i rapporten diskuterades hur attityder och föreställningar kring nyköp och återbruk struktureras av en normerande tudelning som hämmar utvecklingen av en kritisk blick för förutsättningar för och konsekvenser av nyköp respektive återbruk. Under upptaktsmötet till projektet och efterföljande tre Team Labs kunde noteras hur argument, samtal och diskussioner både följt detta mönster, men också att det vid upprepade tillfällen förekommit försök att problematisera och kritiskt granska normerna. Det var tydligt att många av deltagarna har haft en vilja och ambition där projektets syfte att reflektera över hindren för återbruk och granska det självklara med nyköp med målsättningen att minska förbrukningen av nya råvaror och reducera mängden avfall har delats. Att verka för en fokusförskjutning från nyköp till återbruk var en naturlig grund för diskussionerna, ståndpunkterna och slutsatserna under projektets gång.

Med en antropologisk kritisk blick på hela processen ges det anledning att reflektera över hela projektets grundläggande syfte: att undersöka förutsättningarna för att ta steget från nyköp till återbruk. Det är uppenbart att fokus för projektet är ställt vid vissa *kritiska faser* i en verksamhet över tid: när möbler och kontorsinredning ska förnyas vilket medför avyttring/avveckling och införskaffning. Den kritiska fasen kan sedan leda till det normativa nyköpet eller det alternativa återbruket. Men vad händer om det istället tas ett steg tillbaka och försöker överblicka hela processen där dessa kritiska faser bara utgör punkter i en ständigt pågående process? Om blicken istället förskjuts från tillfällen där kontorsinredning måste förnyas till att se den fortlöpande vardagen där kontorslokaler och -inredning används i verksamheten. Vad träder då fram?

Denna ytterligare en fokusförskjutning leder från nyköp och återbruk vidare till *bruk*. Bruk som det ständigt pågående användandet av möbler och kontorsinredning har

den konceptuella fördelen att det ställer frågor kring hur människor i vardagen tar hand om och sköter föremålen i vår omgivning. Vad händer före den kritiska fasen där tanken att möbler behöver nyköpas träder fram? Finns det alternativ till att hamna i kritiska faser, eller åtminstone skjuta på dem genom att förlänga bruket? Med bruk i förgrunden introduceras också frågor om reparation, lagning och renovering. Vilka rutiner, regler och strukturer finns upparbetade och etablerade vad gäller skötsel och omsorg om de möbelinventarier som redan har införskaffats? Vilken medvetenhet finns bland olika aktörer på olika nivåer inom organisationer om hur skötsel och omhändertagandet ska se ut i vardagen? Med fokus på bruk följer helt andra perspektiv som kräver kunskap och resurser i syfte att vårda, underhålla och reparera möbler och kontorsinredningar.

Omorienteringen från kritiska faser till kontinuerligt bruk leder också vidare till frågan om det istället för punktinsatser i form av tillfälliga och avslutade inköp från en leverantör istället bör finnas ett löpande avtal med en "inredningsintendent" som ett nav i den pågående skötseln av de inredningsresurser som finns, så att de erbjuder de inredningsfunktioner som behövs i vardagen. Bruk handlar inte bara om användning, utan även om att kultivera något, som i jordbruk, vilket sätter fingret på just den kontinuerliga skötseln och hushållandet av de resurser som finns till förfogande.

Till sist öppnar perspektivförskjutning från kritiska faser till bruk upp för frågan om varför möbler och inredning införskaffas. Det är tydligt att det inte endast handlar om faktiska möbel- och inredningsbehov utan att andra aspekter som ekonomisk rationalitet eller praktiska omständigheter som ibland får avgöra, som när man hellre skickar möbler till deponi än tar med dem vid flytt. I Team Labs och intervjuer gjordes det också klart att beslut om nyköp även kan handla om saker som uttryck för status, symboler för framgång, markering av nystart för en nytillträdd chef, konflikthantering och bekräftelse av medarbetare. Att nyköp ibland relaterar till sociala processer på arbetsplatsen snarare än faktiska möbel- och inredningsbehov förstärker vikten av att sätta nyköp i ett större sammanhang och att reflektera över det vardagliga bruket av möbler och inredning i verksamheten och på arbetsplatsen. Det kan finnas sociala spänningar och friktioner som i lika stor utsträckning behöver tas om hand om – inte bara möbler och inredning utan även människor och relationer i behov av omsorg och skötsel – och som inte löses vare sig genom nyköp eller återbruk.

Respons på Möbelguiden

I samband med intervjuerna presenterades det förslag på Möbelguide som projektgruppen hade arbetat fram för att optimera dess relevans och användbarhet. Möbelguiden visades i slutet av varje intervju, och intervjupersonen ombads kommentera innehåll, utformning och själva idén att ha en sådan guide. Överlag var

intervjupersonerna mycket positiva till guiden som de ansåg skulle fylla en viktig funktion (detta var även något som kom fram vid projektets slutpresentation). Samtidigt påpekade några att guiden inte skulle lösa hela problematiken kring återbruk, och lyfte fram vikten av att beakta frågor som gällde rutiner, ekonomiska prioriteringar och politiska beslut för att underlätta återbruk. Någon påpekade också att guiden kanske inte tillför så mycket nytt för dem som redan väljer att återbruka, medan den inte heller löser problemen för den som försöker återbruka, men stöter på en mängd praktiska problem. Guiden i sin nuvarande form är främst utformad utifrån frågan *vad* som kan återbrukas, medan problemen med återbruk ofta kan beröra frågan *hur* man lämpligast återbrukar. Vad gällde det specifika innehållet i guiden, och dess utformning, var intervjupersonerna annars mycket nöjda, ansåg att den fungerade väl och tog upp relevanta punkter.

Slutsatser, nyttiggörande och nästa steg

För att bidra till att förverkliga cirkulära flöden av kontorsmöbler och kontorsinredning i stor skala inom offentlig sektor identifierades i projektet ett antal problem, behov och lösningar. De flesta sträcker sig över flera flaskhalsområden och påkallar ett helhetsgrepp. Några förslag är däremot mer konkreta och redan påbörjade processer.

Slutsatser och nyttiggörande

Gemensamma rutiner och prioriteringsordning för Göteborgs stad

I projektet framkom att det finns ett behov av gemensamma rutiner och en prioriteringsordning för hur möbler inom Göteborgs stad ska hanteras. Det behöver göras tydligt vilka förväntningarna är på stadens förvaltningar och bolag i detta avseende, vilka juridiska möjligheter och begränsningar som finns och vad ett leasingavtal innebär. Möbelguiden togs fram i syfte att i dessa frågor stötta chefer, fastighetssamordnare och andra som i sin roll införskaffar eller avyttrar möbler, men kommer även att rikta sig till projektledare och arkitekter som arbetar med Göteborgs stad. Enskilda förvaltningar och bolag kan redan nu tillämpa guiden och med fördel bidra med synpunkter för att anpassa och förbättra den. Ett konkret exempel är att den kan bli användbar i förvaltningen Kretslopp och vattens kommande samlokalisering där arbetsgruppen eftersökte en mall för att motivera för nämnden varför olika val av inredning gjordes, ur olika hållbarhetsperspektiv. Generellt har det under projektets gång framkommit önskemål om en övergång till ett förhållningssätt där köp av nyproducerat istället för återbruk av befintlig inredning behöver motiveras tydligare. Möbelguiden kan användas i detta syfte, för att motivera tillvägagångssätt och prioritering.

Detta är en åtgärd som sannolikt får störst effekt om den görs till en policy för samtliga förvaltningar och bolag (snarare än att låta det vara upp till varje förvaltning att ta initiativ att använda) och Möbelguiden behöver därför förankras i politiken och hos högre tjänstemän. För att påskynda processen och testa av verktyget är det emellertid positivt om enskilda förvaltningar och bolag tillämpar verktyget parallellt med en sådan stadenövergripande process.

Fungerande upphandling

Införskaffning av återbrukad kontorsinredning behöver bli enklare. Ramavtal för återbrukade möbler och mer flexibla upphandlingssystem skulle vara en del av lösningen. Att samla ansvaret för möbler och inredning i arbetsbeskrivningen hos relevant person i varje verksamhet hade underlättat införskaffning. Det bör även diskuteras om kunskapen kring och ansvaret för upphandling bör finnas centralt i Göteborgs stad. Hos förvaltningen Inköp och upphandling finns ett intresse av koncentrera ansvaret för beställningar av möbler hos färre personer, som har rätt kompetens och utrymme i sin roll att utföra uppgiften. Förslagsvis skulle dessa personer vara anställda på Inköp och upphandling, där kompetensen redan finns. Kunskap och erfarenhet finns även externt, hos till exempel konsulter med erfarenhet av projektledning vid större flyttar – dessa skulle kunna användas i större utsträckning.

När krav ställs på leverantörer vid upphandling bör ett livscykelperspektiv användas, då det inbegriper fler aspekter av miljö än befintlig kravspecifikation (i existerande ramavtal för kontorsmöbler) och främjar återbruk.

Sprida goda exempel

Under projektets gång vittnade flera deltagare om hur besök i offentliga kontorsmiljöer inredda med återbruk och redesign har inspirerat och ökat intresset för återbruksmiljöer. Bristen på erfarenheter och en ibland negativ bild av secondhand som rörigt och slitet gör det svårt att föreställa sig hur en återbrukad kontorsmiljö kan se ut. Genom att synliggöra goda exempel kan, förutom miljömässiga fördelar, värden som skapas med hjälp av redesign lyftas fram, till exempel positiva effekter på trivsel och kreativitet. Dessa värden lyfts ofta fram av dem som vill använda återbruk i nya miljöer (till exempel Kretslopp och vatten i sin kommande flytt till en nybyggd fastighet). Förutom exempel på hela kontorsmiljöer baserade på återbruk behövs det också konkreta exempel på enskilda kontorsmöbler som har renoverats eller redesignats för att visa på vilka resultat man kan uppnå. Något som framkom under projektet är att det ofta saknas kunskap om att återbruk kan resultera i helt olika stilar och uttryck, från mer kreativa och unika miljöer till inredning som visuellt är identisk med sådan som är nyköpt.

Ett förslag är att skapa en idébank där olika återbrukade miljöer och enskilda produkter som uppvisar olika stilar kan ge inspiration och visa på bredden av möjligheter. Att erbjuda nyckelpersoner i förvaltningar och bolag studiebesök eller så kallade återbruks- och redesign-safaris har tidigare visat sig vara lyckade koncept som bör återupptas.

Lager till Tage

Ett lager bekräftades under projektet som en viktig lösning på flera flaskhalsar inom framför allt lager och logistik. Ett beslutsunderlag för utformning och utveckling av ett stadengemensamt lager till Tage har, med stöd av initiativet Cirkulära Göteborg, tagits fram av Kretslopp och vatten. Lagret skulle främst underlätta vid avveckling och motverka att möbler slängs. Idag slängs mycket på grund av kort framförhållning och korta ledtider, samt att det är enkelt och billigt att slänga. I ett stadengemensamt lager är tanken att några personer ska anställas som är kunniga inom redesign- och reparationstjänster, så att enklare reparationer och renovering kan göras på plats. Lagret ses också som en möjlig plats att ha kunskapen om kemikalieinnehåll i möbler. Istället för att den kunskapen ska finnas i förvaltningar och bolag kan personalen i lagret avgöra huruvida möblerna bör användas eller inte ur bland annat kemikaliesynpunkt. Ett stadengemensamt lager möjliggör ökad tillgång till och ökat flöde av återbrukade möbler. Med bättre förutsättningar och enklare tillgång till återbrukade möbler blir det också lättare att ifrågasätta nyinköp. Hållbarhetsredovisning, krav på motivering eller någon typ av riktad klimatkompensation för nyinköp av möbler kan här vara verktyg som påskyndar och tydliggör stadens förväntningar på återbruk.

Förutom ett fysiskt lager finns ett stort behov av att skapa en fungerande infrastruktur för inventering, genom exempelvis en databas för alla befintliga möbler i Göteborgs stad. Det saknas kännedom om vad som finns i verksamheterna och hur mycket som vid avveckling återanvänds. Ett fungerande system för inventering kräver någon form av märkning av möbler.

Samtidigt framkom i attitydstudien, särskilt intervjudelen, att det finns en stor förväntan på vad nya lager och förvaringslokaler kan åstadkomma som möjligen inte står i relation vilka problem sådana faktiskt kommer lösa.

Leasing av tjänster

Att det numera är möjligt att skapa leasingavtal för inköp av tjänster, och inte enbart produkter, behöver kommuniceras till förvaltningar och bolag. Eftersom avtalet är nytt (det togs fram i maj 2018) pågår nu utformningen av avtalet. En dialog förs med Göteborgs stads leasing för att avtalet ska fylla de behov som inom projektet observerades.

Normernas roll

Nyköpet som norm gör att det ofta råder osäkerhet kring vad som gäller kring återbruk, vilket bidrar till att ogrundade antaganden får stor påverkan på beslut. För att motverka de negativa effekterna av normerna behövs kunskap om regler och rutiner, direkt erfarenhet av olika alternativ och ha någon/något att vända sig till för råd. Möbelguiden framtagna inom ramen för det här projektet är ett initiativ för just detta. Dessutom är det viktigt att notera att inköp är del av en större apparat där kunskap och resurser redan har investerats och därmed skapar bättre förutsättningar för att nyköpet ska fungera på ett tillfredsställande sätt. Insikten om apparatens betydelse tydliggör att motsvarande investeringar i kunskap och resurser måste göras i den framväxande apparaten kring återbruk, för att alternativen ska bli jämförbara.

Varför förändra? – kritisk reflektion

Om målet förskjuts från ökat återbruk till minskad miljöpåverkan tydliggörs frågan om vad förnyelse av inredning och nyköp av möbler har för eventuella bakomliggande syften och orsaker. Gäller förändringen utökad verksamhet är införskaffning av fler möbler förmodligen oundviklig, men i andra sammanhang kan det vara användbart att ställa sig frågan inte bara om det är nyköp eller återbruk som ska väljas, utan också varför det överhuvudtaget ska ske någon förnyelse. Detta ger möjlighet att reflektera över vilka sociala, emotionella och estetiska syften förändringen grundar sig i. Det står klart att förnyelse inte bara har funktionella, ergonomiska eller ekonomiska skäl, utan lika ofta kan handla om andra processer och faktorer, som därför också behöver begrundas om målet är en minskad miljöpåverkan i hur kontorsinredning och -möbler brukas.

Nästa steg

Den bredd av kompetens och erfarenhet som finns bland de som deltog var viktig för projektets framgång. Det fortsatta arbetet bör göras i samma breda samverkan och med samma användarperspektiv, med offentlig sektor som användare. Det finns hos samtliga av de aktörer som deltagit ett stort intresse för fortsatt arbete för att komma förbi de flaskhalsar som identifierats för ökat återbruk av kontorsinredning i offentlig sektor. Initiativet Cirkulära Göteborg (som numera drivs av förvaltningen Konsument och medborgarservice) kommer under hösten 2018 driva och samordna arbetet vidare. Möjligheten att söka nya projektmedel för att påskynda, fördjupa och utveckla arbetet kommer att ses över under hösten 2018.

Några processer och arbeten som tagits upp i projektet kommer att drivas av andra förvaltningar, som till exempel arbetet med ett lager för Tage som faller inom Kretslopp och vattens ansvarsområde, med stöd från Cirkulära Göteborg. Andra exempel på pågående processer som projektet har haft en stöttande roll inom och kommer att fortsätta ha genom Cirkulära Göteborg är:

- Framtagande av ramavtal för återbrukade möbler. Ansvarig förvaltning är Inköp och upphandling. Representanter från förvaltningen deltog under hela projektet och fick därigenom underlag och stöd för sitt arbete.
- Samlokalisering och flytt av förvaltningar. Två stora projekt pågår just nu hos förvaltningarna Kretslopp och vatten och Stadsdelsförvaltning Norra Hisingen. De ska båda flytta till nya fastigheter och stöter på de flaskhalsar som identifierats i projektet.
- Göteborgs stads leasing håller på att ta fram ett avtal för leasing av tjänster. Projektet deltar i denna process.
- Utifrån erfarenheter och samlad kunskap inom projektet kan det ytterligare stärkas att ett lager kopplat till Tage-verksamheten är ett behov och potentiell lösning för ökat återbruk inom Göteborgs stad.
- Brandsäkerhet i lös inredning är ett område som behöver undersökas ytterligare med rätt kompetens för att ge underlag till vilka möbler som bör cirkulera inom offentlig sektor.
- Projektet Cirkulära Möbelflöden, som drivs av bland andra RISE och Västra Götalandsregionen, pågår i ytterligare två år och har tid att utveckla några av de områden som identifierats i detta projekt. Bland annat kommer de att undersöka metoder och system för märkning av återbrukade möbler. Samarbetet med detta projekt kommer att löpa vidare.
- En dialog med Malmö stad har påbörjats och kommer att fortsätta kring bland annat ramavtal för återbrukade och nya möbler, med krav på möjlighet att demontera, reparera osv. Malmö stad har också som mål att ta fram ett ramavtal för återbruk.

Projektkommunikation

Spridning och kommunikation av projektets resultat var en integrerad komponent genom hela projektets genomförande. Genom att etablera en gemensam plattform för diskussioner med relevanta parter och experter från olika verksamhetsområden som alla berör olika delar av sektorn kring möbler, inredning och återbruk kunde kunskapsflödena både gå från dessa parter in till projektet, och sedan från projektet ut

till de olika parterna. Dessutom etablerades viktiga kontaktytor och erfarenhetsutbyten mellan olika aktörer genom deltagande i projektets aktiviteter. Till dessa aktiviteter uppmuntrades aktörerna även till att bjuda in kollegor eller vidarebefordra inbjudan till aktiviteterna till andra relevanta personer. Anteckningarna från aktiviteterna skickades sedan ut både till dem som deltog i aktiviteterna och till de inbjudna som inte hade möjlighet att delta, för att ytterligare synliggöra och möjliggöra spridning av vad som framkommit under diskussionerna.

En annan viktig del i spridning av projektresultaten har varit att projektet har också varit i aktivt samarbete och erfarenhetsutbyte med liknande projekt, som *Möbelbruket*, *Cirkulära möbelflöden* och *Centrum för cirkulärt byggande*. En tredje aspekt är att alla tre projektpartners (Göteborgs stad, Göteborgs universitet och reCreate Design Company) fortlöpande i sin ordinarie verksamhet ingår i olika nätverk och sammanhang där projektets resultat förmedlats och nått ut till olika publikationer, från institutioner inom offentlig sektor till näringslivsaktörer och forskare och studenter, men också till media och i offentliga föreläsningar. Ett kommande konkret exempel är att forskarna i projektet även samarbetar med Världskulturmuseet i en kommande stor utställning om hållbar konsumtion där projektets resultat vävts in i planeringsdiskussionerna.

Referenser

Brandskydd och lös inredning – en vägledning. 2009. Björn Sundström, Staffan Bengtson, Martin Olander, Ida Larsson, Anders Apell från SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut.

Förstudierapport Dynamiska inköpssystem. 2016. Kammarkollegiet.

Redesign och återbruk av möbler som avtalsområde. 2017. Frida Torbäck, Miljöspecialist på förvaltningen Inköp och upphandling i Göteborgs stad.

Bilagor

- Möbelguiden
- Inbjudningar:
 - Think Tank
 - Team Lab 1
 - Team Lab 2
 - Team Lab 3
 - Slutpresentation

MÖBELGUIDEN

Du som köper in och hanterar kontorsmöbler kan påverka hur hållbart Göteborgs Stad blir genom att göra medvetna val.

Att återbruka möbler är bäst för både plånboken och miljön, men kan i undantagsfall vara olämpligt ur kemikalie- och brandsynpunkt.

MÖBELGUIDEN vägleder dig i hur du ska hantera möbler inom Staden. Den hjälper dig att på ett enkelt sätt göra smarta val, både ur miljö- och hälsosynpunkt.

Läs mer i guiden för att veta vad som är smart för din verksamhet och för Göteborgs Stad.

MÖBELGUIDEN är under uppbyggnad och behöver kompletteras med praktisk och fördjupad information, uppföljningsrutiner, avtal med mera.

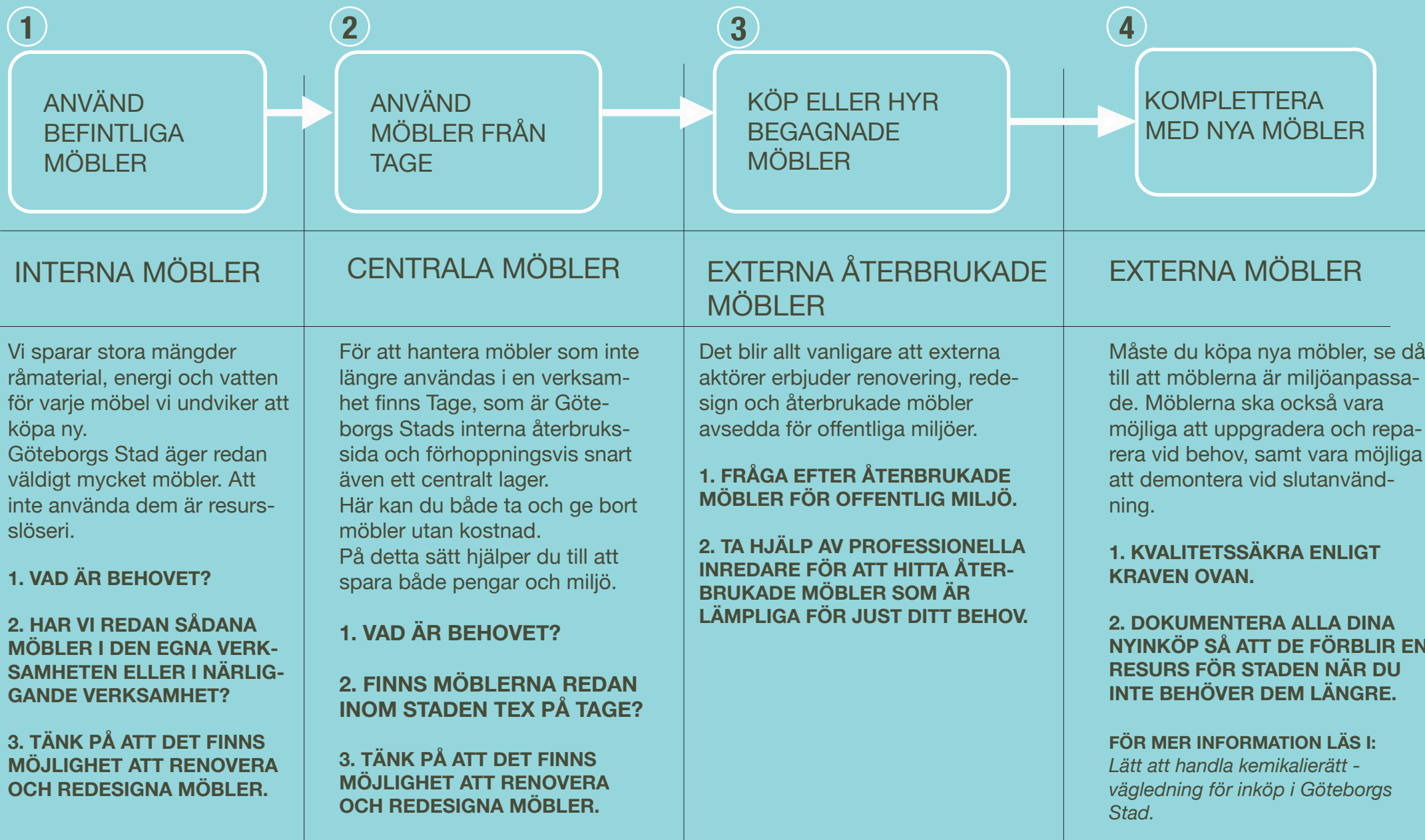
Har du frågor eller utvecklingsidéer kring guiden kontakta gärna Nina Wolf på Cirkulära Göteborg.

E-post: nina.wolf@kom.goteborg.se

Telefon: 031-368 08 11

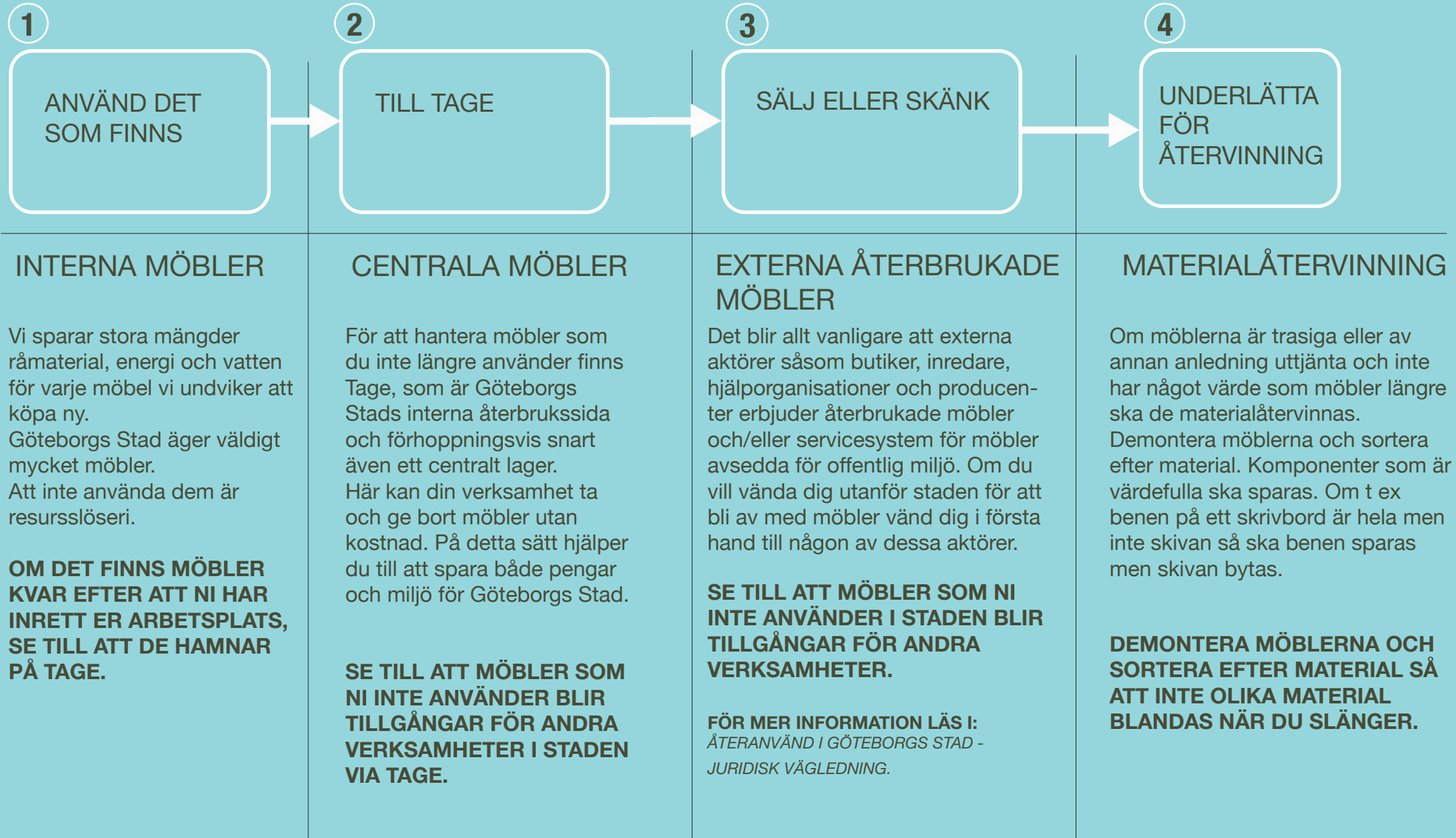
Så här ska du prioritera när du skaffar möbler.

Hur vi hanterar möbler i offentliga miljöer påverkar framtiden. Om vi använder tiden, plånboken och materialen resurseffektivt gör vi skillnad. **Om vi återbrukar våra möbler kan vi bidra till att nå stadens miljömål och till en hållbar framtid.**

Så här ska du prioritera när du avvecklar möbler

Hur vi hanterar möbler i offentliga miljöer påverkar framtiden. Om vi använder tiden, plånboken och materialen resurseffektivt gör vi skillnad. **Om vi återbrukar våra möbler kan vi bidra till att nå stadens miljömål och till en hållbar framtid.**

TÄNK PÅ ATT:

DE ALLRA FLESTA MÖBLER SOM ÄR AVSEDDA FÖR OFFENTLIG MILJÖ GÅR BRA ATT ÅTERBRUKA MEN I NÅGRA FALL BEHÖVER DU VARA MER UPPMÄRKSAM.

KONTORSSTOLAR

SOFFOR

FÅTÖLJER

MJUKA STOLAR

SKÄRMAR

STOPPNING:

I möbler från 1970-80-talet kan det finnas förbjudna flamskyddsmedel i stoppningen. Om möjligt så ska stoppningen avlägsnas vid renovering av möbeln. Alternativt kan hela möbeln lämnas för återvinning.

TYG:

Byt ut möblernas tyger om det har plasttryck eller om det är impregnerat och luktar starkt. Om möjligt så ska tyget tvättas.

KONSTLÄDER:

Undvik konstläder. Lämna befintliga möbler till återvinning. Det är hög risk att konstläder innehåller ftalater.

SKRIVBORD

MÖTESBORD

SOFFBORD

HYLLOR

SKÅP

MDF SKIVOR:

MDF är ett pressat träfibermaterial som är väldigt vanligt i möbler. MDF kan innehålla formaldehyd som kan utsöndras vid uppvärmning. Använd inte pressade och limmade skivmaterial på platser där de kan utsättas för kraftig uppvärmning.

TROPISKA TRÄSLAG:

Undvik helt tropiska träslag i offentlig inredning. Lämna vidare för återvinning.

UNDVIK ALLTID MATERIAL AV UTROTNINGSHOTADE DJUR OCH VÄXTER SÅ SOM ELFENBEN, PÄLS, KROKODILSKINN OCH TROPISKA TRÄSLAG.

INBJUDAN

18 December | 13:00-16:00

Kreativt Återbruk och Redesign i Offentliga Kontorsmiljöer

Välkommen till informationsmöte och Think tank om det nystartade projektet Kreativt återbruk och redesign i offentliga kontorsmiljöer som är ett samarbete mellan reCreate Design Co., Göteborgs stad och Göteborgs universitet.

- 13:00 Välkommen, fika och presentation av projektet.
- 14:00 Think tank – Vi tar del av varandras tankar, kunskaper och erfarenheter i denna diskussion om identifierade flaskhalsar/hinder för ökat återbruk och redesign i offentlig sektor. Vi vill tillsammans med er verifiera och konkretisera flaskhalsar bland annat inom kemikalier, logistik och Inköp. Målet med denna think tank är att skapa en gemensam bild av nuläge, behov och vision.
- 15:30 Delaktighet i fortsatta processen och inbjudan till kommande Team Labs där vi samlar en bredd av aktörer med expertkompetens för att gå på djupet i respektive flaskhals.
- 16:00 Vi sammanfattar och rundar av dagen.

Vi hälsar er välkomna!

Mötesplats Backa-Brunnsbo
Folkvisegatan 14
422 41 Hisings Backa

INBJUDAN

27 februari | 8:30 - 11:15

TEAM LAB ONE

Kreativt Återbruk och Redesign i Offentliga Kontorsmiljöer

Välkommen till vårt första Team Lab inom projektet Kreativt återbruk och redesign i offentliga kontorsmiljöer. Tema för detta tillfälle är kemikalier, spårbarhet och brandsäkerhet.

Mötet kommer att äga rum på mötesplatsen Yesbox.

8:30 - 9:00 - Välkommen, fika och kort presentation av projektet

9:00 - 9:30 - Nulägesbeskrivning - kemikalier, spårbarhet och brandrisk

9:30 - 10:15 - Visualisering av flaskhalsar - när, hur och för vem är kemikalier ett problem? Gruppvis utifrån case

10:15 - 10:45 - Utifrån visualisering ger vi förslag på lösningar

10:45 - 11:15 - Presentationer av visualiseringen av flaskhalsar, behov och lösningar

11:15 - 11:30 - Avslutning/tid för mingel och diskussion

Välkomna!

Yesbox

Gamlestadens fabriker hus B13

Gamlestadsvägen 4

415 02 Göteborg

INBJUDAN

26 mars | 8:30 - 11:30

TEAM LAB TWO

Kreativt Återbruk och Redesign i Offentliga Kontorsmiljöer

Välkommen till Team Lab Two inom
projektet Kreativt återbruk och redesign i offentliga kontorsmiljöer.

Tema för detta tillfälle är logistik och lager.

Mötet kommer att äga rum i återbruksmiljön Mistra Urban Futures.

8:30 - 9:00 - Välkommen, fika och kort presentation av projektet

9:00 - 9:30 - Nulägesbeskrivning - Hur ser hanteringen av möbler ut i Göteborgs stad idag? Vart uppstår logistiska hinder? På vilket sätt hade ett lager underlättat?

9:30 - 10:45 - Workshop - Gruppvis övning där vi diskuterar när, hur och för vilka aktörer logistik och lager uppstår som hinder. Övningen är uppdelad i tre delar: problem, behov och lösningar.

10:45 - 11:15 - Presentationer av resultatet från workshopen, gruppvis.

11:15 - 11:30 - Avslutning/tid för mingel och diskussion

Välkomna!

Adress:
Mistra Urban Futures
Läraregatan 3
411 33 Göteborg

INBJUDAN

27 april | 8:30 - 11:30

TEAM LAB THREE

Kreativt Återbruk och Redesign i Offentliga Kontorsmiljöer

Välkommen till Team Lab Three inom projektet Kreativt återbruk och redesign i offentliga kontorsmiljöer.

Tema för detta tillfälle är upphandling, inköp och finansiering.

Mötet kommer att äga rum på Rekomo - återförsäljare av kvalitativa begagnade kontorsmöbler.

8:30 - 9:00 - Välkommen, fika och kort presentation av projektet

9:00 - 9:30 - Nulägesbeskrivning - Hur ser processerna för upphandling, inköp och finansiering ut i Göteborgs stad idag? Vilka hinder finns inom dessa processer. Finns det några enkla lösningar för att underlätta för att valet av återbruk görs.

9:30 - 10:45 - Workshop - Gruppvis övning där vi diskuterar när, hur och för vilka aktörer det uppstår hinder inom dagens tema. Övningen är uppdelad i tre delar: problem, behov och lösningar.

10:45 - 11:15 - Presentationer av resultatet från workshopen, gruppvis.

11:15 - 11:30 - Avslutning/tid för mingel och diskussion

Välkomna!

Adress:
Rekomo
Flöjelbergsgatan 11-13
431 37 Mölndal

INBJUDAN

22 maj | 8:30 - 12:00

SLUTPRESENTATION

Kreativt Återbruk och Redesign i Offentliga Kontorsmiljöer

Välkommen till Slutpresentation av
projektet Kreativt återbruk och redesign i offentliga kontorsmiljöer.

Presentationen kommer att äga rum
i Annedalsseminariet på Göteborgs universitet

8:30 - 8:45	Morgon fika
8:45 - 10:00	Presentation: vad var syftet med projektet? Vilka mål hade vi och vad har vi kommit fram till?
10:00-11:30	Workshop i grupper: hur går vi vidare nu inom Göteborg stad?
11:30-12:00	Diskussion i helgrupp och tid för utvärdering av projektet

Välkomna!

Adress:
Annedalsseminariet - Göteborgs universitet
Seminariégatan 1A
413 13 Göteborg
Parkering: Konstepidemis väg eller Seminariégatan
Stort gult hus